

ВЛ. КРАНІХФЕЛЬД

Тарас Шевченко Співак України

(Критично-біографічний нарис)

(Переклад ОМЕЛЯНА РЕВЮКА)

ЦІНА 20 ЦЕНТІВ

1919.

З друкарні "Народної Волі", 524 Olive St., Scranton, Pa.

ВЛ. КРАНІХФЕЛЬД

Тарас Шевченко Співак України

(Критично-біографічний нарис)

(Переклад ОМЕЛЯНА РЕВЮКА)

ЦІНА 20 ЦЕНТІВ

1919.

З друкарні "Народної Волі", 524 Olive St., Scranton, Pa.

891.79

S 55

BK8611к

Житє та твори Тараса Шевченка — це історія українського народу.

“Шевченко, яко поет, — каже Костомарів — се був самий народ, продовжуючий свою поетичну діяльність. Пісня Шевченка була сама собою народна пісня, лише нова — така пісня, яку мігби заспівати тепер цілий народ, яка мусіла вияти ся з народної сучасної історії. З тієї сторони Шевченко був вибраним народом в прямім значенні слова... Шевченко сказав то, що кожда народна одиниця сказала би, якби ІІ народна істота могла піднести ся до спосібності висказати те, що хоронить ся на дні ІІ душі... Шевченко говорить так, як народ ще й не говорив, але він вже готов був заговорити і лише вичікував, щоби серед цього найшов ся творець, котрий запанував би його язиком і його тоном; і вслід за таким творцем в такий самий спосіб заговорить і весь народ і скаже одноголосно: се мое... Поезія Шевченка являється ся безпосереднім продовженням народної поезії.”

Яко поетичний товмач історії многострадального народу, висловлюючий його душу, з усіми ІІ добрими сторонами та недостачами, Шевченко діткнув ся в своїй поезії всіх сторін життя України. І в той самий спосіб як історія України тісно сплела ся з історією українського козацтва, так і у Шевченка козацтво зовсім не можна відділити від інших елементів його поезії. Щід розкішним небом України в творах Шевченка живе, співає і мучить ся поневолений козак, котрого положене тим тяжче, що всі передання про вільне козацтво не можуть мирити ся з яром кріпацтва. Независимий та гордий український козак поставив собі на Хортиці або на Томаківськім острові

і тверде забороло проти замахів на свою свободу і довгі часи уважав се бе вловні рівноправним членом тієї сім'ї, до котрої належали Й. Мокшанська і Польща. Але постороння сила зломила силу козака і поступенно перемінила його, вільну людину, в панцирного безправного раба. Польські пані в купі з козацькою такою старшиною, захопили Україну в руки і занепастили Й. Коліївний козак, а тепер панщинний кріпак, міг протестувати проти того насильства у формі Гайдамаччини, котра в 1768. році захіпила і під іменем Коліївщини крів'ю залила Україну та Польщу.

Двістя тисяч людських жертв потягнула за собою Коліївщина і заспокоївши ся, перелила ся кровавою філею на лівий берег Дніпра, де, під видом пугачівщини, потряслася всею широкою Росією. Тому й не дивниця, що той послідний вибух народного протесту проти кріпацтва і шляхотських привілей вилинув на фантазію Українців і зробив ся темою для множественних народних оповідань та пісень. Але з такою повнотою, з таким артистичним блеском, з яким пографик віддати передане про сю епоху Шевченко, нікому ані перед ним, ані по нім говорити не судилося і “Гайдамаки” його слушно можуть бути поставлені в осередку всієї його поетичної діяльності, з котрої як срібні яркі проміні відходять: з однієї сторони твори, характеризуючі події до Коліївщини, з другої — сучасне поетови положене українського народа.

Подрібніше про твори Шевченка буде говорено далі, а тепер розкажемо про поетове життя, котрого історія — як він сам се замітив — становить частину історії його рідного краю.

Житє поета

I.

(Дітоточі життя Т. Шевченка.—Валик природи, окруженої родини.—Служба "возачком".—Наука малярства.—Переїзд до Петрограду.—Стріча з артистом Сошенком.—Нові знамомства.—Пробуджене поетичного талану.—Свобода.)

Тарас Григорійович Шевченко родився 25. лютого в 1814 р. в селі Моринцях, звенигородського повіту, київської губернії, авдіки вся сім'я його скоро переселила ся в сусіднє село Кирилівку, харківського повіту. Хвилююча, покрита густими віковими лісами місцевість, красою свого положення та рівномірно лагідним підсонcem становила в ті часи один з найбільше присмінних закутків південної Росії. Здавалося, сама природа приготувала людей до артистичної творчості і мало котре сільце не мало тут в той час свого маляра-живописця, а любовю посвячувуючого свої вільні хвіли передовсім малюванню ікон. Декому з тих майстрів-самоуків удавалося пробити собі її ширшу дорогу, і одному з них, артистові Сошенкові судилося яконець в Петрограді віддати своєму геніальному землякові величезну прислугу, котра рішила потім про все дальше житє поета. Але як не розкішна була природа в рідному краю Шевченка, людям жилося там від цього не легше. Противно, що в часи татарських нападів ся околиця не раз пропадала від жорстоких погромів, а під ярмом польського панування вона стала ареюю кровавих рахунків гайдамаків з панами. Се були осібні вибухи народного недоволення, вибухи, котрі однак зовсім не могли перешкодити повному закріпощенню населення, і в кайданах кріпацтва, але же на російських узмовах, ми й стрічаємо родину Шевченка, в хвилю уродин Тараса.

Родичі Шевченка, які селянин-

кріпаки, належали до ділча Енгельгарда. Очевидно, що в дитині сей стан родичів не відбивався, бо дитиною ділч не цікавився, і Таракас до ділчівського дому ніяких відносин не мав. Але посередній вплив темного і грубого закріпощеного середовища від самого найкрайнішого віку з усіх сторін його охружив та давив. Ще за життя матери хлопчині жилося певно не зле, бодай Шевченко про сея період свого дитинства загадував пізніше з любовю. Але мати його жила не довго і на десятім році покинула його сиротою під опікою батька, разом з двома другими малолітніми братами і трома сестрами. Щоби справити ся з господарством і з тою великою родиною, батько Таракас, Григорій Шевченко, скоро знову женився і приняв до дому вдову, котра мала від першого мужа троє дітей, також малолітків. Мачуха, певно, не заступила маленьким Шевченкам "добреї ненечки". Будучи жениною суворою і сварливою, вона принесла в нову сім'ю чисте пекло. "Не було ніколи години — розказує сам Шевченко — без сліз та бійки межі намі дітьми; не було години без сварок і лайки межі вітцем та мачухою. Мачуха особливо ненавиділа мене, певно за те, що часто бив її слабосилого Степана". Таракас били і як провинився і без вини, били безпощадно, присія особливо жорстоким катом у споминах рідні виходить ділько поета — Павло. Раз, прикладом, Степан починив злодійство, але мачуха побила Таракаса. Предчуваючи біду маленький Таракас утік і склався десь в запущенім городі, де й пересидів рядом чотири доби. Коли ж його все таки нашов сам Степан і притягнув домів, то з Таракасом почали жорстоке слідство, причім Павло катував різками в ічім невинуватого хлопчика через цілі три дні.

Се жорстоке окружене молодечого життя поета на щастє не зломило його характеру. Отвіртий, цікавий, непосидючий, повний молодого дітнього запалу, він вже тоді робив на окружене вражене пробуджуючої ся великою силою, котрої дальший напрям був однак вікому невідомий. Незвичайно цікаві в тім згладі пророчі слова, сказані батьком поета на смертній постели, коли Тарасові було коло одинадцять літ. Розізлюючи межі дітій свій скучий доробок, умираючий хлібороб сказав: "Синові Тарасові з моєго господарства нічого не треба,—він не буде аби-яким чоловіком: з нього буде або щось дуже добре, або велике ледашо, для нього моя спадщина або нічого не значити-ме, або нічого не поможе."

Характеризуючи сім'ю Тараса Григорієвича, не можна замовчяти ще про одну велику постать, близькість з котрою положила нестерпте пятно на настрій та думки поета. Ми говоримо про рідного діда поета, стольного старця, котрий брав жити участь в кровавих походах Гайдамаччини і котрий вмів образово та ярко розказувати так про самі часи, як і про її видних діячів.

Столітні оти як зорі сієзи,
А слово за словом сміялось, гідось:
Як Лахе копали, як Сміла горіла....
Сусідів од страху, од жалю тімля,
І змії малому, не раз довелось
За тутаря плакати,—і ніхто не бачив,
Що має дитину у куточку плаче.

І з теплою віячністю згадує Шевченко наконець стольного дідуся, що потрафив заховати в стольній голові козацьку славу і дозволив поетові передати ту славу унукам.

Грамотний та начитаний в св. Письмі батько Шевченка хотів навчити грамоти й своєго сина і в тій цілі віддав його на nauку до міщанина Губського. Навчаню в ті

часи з хонечності товаришили побої, і тому маленький Тарас, котрий в дійсності скоро навчився писати й читати, протягом короткого часу самовільно покідає одного вчителя за другим, як лише починало неставати йому терпію заносити жорстокі та несправедливі побої. В часі межі переходом від одного учителя до другого, а потім і по укінченню "науки", Тараса пробують наложити до праці. Його заставляють пасти худобу, прищучують рільництва, але ані одно, ані друге не займає будучого синівка України. В ньому запалюється пристрасті до малярства, і він не успокоївся доти, аж, перейшовши кількох малярів, найшов згідливого чоловіка, готовового приняти на nauку шістнадцять-літнього хлопчика. Мрія Тараса була вже близька здійснення, але тут трафилося нещастя. Тараса несподівано покликали до кухні до Енгельгарда і звідти вже через якийсь час він попав в льокайську службу як "козачок".

"Заведене комінатних козачків" пише Шевченко—"треба приписати цивілізаторам задніпрової України: Полякам; поміщики других народів перенімали у них козачків, які видумку, понад сумнів розумінну. В краю, колись козацькім, зробили козака услужним зі самого дитинства, се тілько саме, що в Липлянді покорити всій чоловіка бистротогого оленя."

І ось потомок вільних козаків, внук старого Гайдамаки—в ролі козачка стойть в панськім передпокію. Обовязки його не складні: стояти нерухомо і мовчки аж пан не скаже подати ляльку, що тут і лежить коло нього, або налити йому перед носом стакан води. Але живий та відданій мріям про малярство хлопчина не годився з тю ролею. Нарушуючи панський приказ, він затягав собі по-тихоньку

гайдамацькі пісні і відрисовував олівіцем висячі на стінах картини. І за пісні і за образи діставалося йому не мало: раз за відрисоване образа Шевченка до крої збили у стайні. Але непереможна пристрасть до мальарства від всіх тих переслідувань не ослабнула і побідником жонець-кінців вийшов таки не пан, а козачок. Енгельгард переконавши ся видимо, що з Тараса мимо побоїв козачок як слід не вийде, віддав його, під час однієї зі своїх подорожей до Варшави, до звісного в той час портретиста Лямпі. Звідси два роки пізніше, коли Енгельгард перенісся до Петрограду, перенесено в столицю і Шевченка і віддано тут на науку мальарства до майстра Ширяєва. Однак лекції майстра не вдоволяли Шевченка і він в місячні ночі крадьком бігав в город літньої палати відрисовувати статуї.

Тут, під час одного з таких артистичних засідань, Шевченко случайно стріпувся зі своїм земляком, артистом Сошенком. Побачивши в таку незвичайну пору обідранця, та до того ще й Українця зі зовнішнього виду, рисуючого щось-там на папері перед різьбою, Сошенко підійшов до хлоща, розговорився з ним і сподобав собі його. Він запрошив Шевченка до себе, став розвивати його, давати йому книжки і наконець познакомив його з видними в той час письменниками та артистами. В такий спосіб зі Шевченком познакомилися і перенялися його долею письменники Гребінка та Жуковський і артисти Григорович, Венеціанов та Брюлов. Але в той саме час, коли перед Шевченком розвивався ся новий світ духових інтересів, розгорталася картина нових людських відносин і настрій його все більше й більше становив сумний через те, що в ньому заострювалася свідомість всего

безправного положення раба. До академії красних штук, куди його тягнуло покликане, вступити він не міг, тому що в ті часи кріпаків туди не приймали. Читані книжки, до котрих він ханався жадно в цілі самообразування, лише помагало розуміється, йому зрозуміти все страшне положене, в якім він находився. А тут ще й случила ся пригода, котра ледво не скінчила ся для Шевченка трагічно, як би не вмішане його приятеля Сошенка. Законтрактований на службу Ширяєву, Шевченко рідко коли показувався в домі дідича. Але, бувачи там і стрічаючися з дворовими людьми, він заговорював з ними про їх спільнє безправе. Ті розмови дійшли до відома наставника і він відав приказ вибити в стайні того непрошеної проповідника чоловічих прав. Шевченка спіймали і повели вже на розіправу і лише встановлене Сошенка перед молодою женою наставника, котрої портрет він тоді рисував, спасло поета від понижуючої карти. Все те мусіло звернути увагу і нових знакомих Шевченка. Вони рішили освободити його і, покладаючи нараду на великудушність Енгельгарда, почали з ним переговори. Але дідич не хотів випустити з рук кріпака, котрого талан віщував йому в будущості великі матеріальні користі. Про визволене Шевченка він навіть не хотів говорити і рішучо зазначив ціну за викуп — 2500 рублів. Добути таку величезну суму Шевченкові вдалося тільки з місіонера: Брюлов постановив намалювати портрет Жуковського, пустити його на розіgravку і за зібрані гроші купити волю нещасному поетові.

Скований ланцюгами рабства, Шевченко весь час, мимо найтяж-

ших умов, старав ся поширити свій умовий світогляд і збогатити свій ум відомостями; свою пристрасть до артистичної творчості він задоволив тим, що учився малярству. Але все те було лише підготовленням до творчості. А його творчий талант все ще спав, зкований оковами, і аж тепер, на досвіті визволення, він знову проснувся; Шевченко вперше появляється перед нами в новій ролі поета України. Його перший поетичний твір "Причинна" був написаний ним в предчувстві свободи в часну весну 1838 року, а 22. цвітня того самого року, після того, як розіграно на лотерейі портрет Жуковського, довершилося купине свободи чоловікові. В той час Шевченкові було вже 24 роки.

II.

(Ріжностороння діяльність Шевченка після визволення.—Туга за Україною.—Подорож до рідного краю.—Перші враження.—"Мочиморди", крілаки та київська молодіжь.—Безупсішне женихане.—Кирило-Методіївське Братство.—Арешт.)

Від того памятного дня, 22. цвітня, Шевченко почав ходити на навуку до академії штурб і скоро став одним з найбільше улюблених учеників К. П. Брюлова. До роботи він брався очевидно з великою цінністю, так що вже по році йому присуджено срібну медаль за рисунок, а в рік після і другу медаль за першу спробу малювати олійними красками. Однак віддавати ся малярству зовсім він не міг. Противно, діставши свободу, він почув в собі такий надмір сил, що можна лише дивувати ся тепер ріжносторонності, з якою він їх витрачав. Він пише вірші і вже в 1840 році появилася на світ перша друкована збірка його творів під титулом "Кобзарь". Сю збірку прийняли з великим співчуттям на Україні, але за те столичні критики, в тім числі і Белінський, прийняли П

холодно, ба навіть неприхильно, що, природно, дуже отірчило поета, хоч, на щастя, не припинило дальніх його робот в тім напрямі. Але заняття малярством, ані поетична творчість не перешкоджали поетові багато і вперто працювати над власним образованням. Він дуже богато читав, передовсім з літератури та історії, звертаючи особливу увагу на історію свого рідного краю. Він пильно ходить на декотрі виклади професорів університету і медичної академії. Два рази в тиждень слухає викладів фізики в домі Свобідного Економічного Товариства, бере лекції французької мови і т. п. При тім всім поетові стас часу вести і так зване "світське життя", незнакоме йому передтим, і тому тепер дуже йому цікаве. Зрештою, те "світське життя", за котре він діставав богато лекцій від свого, в повні малярству відданого товариша Сошенка, обмежалося лише на відвідуваннях Брюлова та декотрих його знакомих, на поїздках, знову таки з Брюловим, на острови, на юніонери та до театру і, насконець, на товариських забавах в реставраціях.

Матеріальні средства Шевченка були дуже обмежені: він діставав невеличку стипендію, діставав якісь замовлення на малярські роботи, от і все. Не вміючи до того обходитися з грішми, він часто жив голодом, хоч бодрість його ніколи не покидала.

Одно, що робило тепер сумним його побут в Петербурзі, се його туга за Україною, до котрої він все відчував ніжнє синівське привязання. Стане він бувало перед картинами Брюлова, котрого він становив як артиста дуже високо, і задумався і жріє в серцю своєму про сліпого хобзаря та своїх кровавих Гайдамаків. "В тіни його прекрасно розкішної робітні, як в горячому дикому степу над Дніпром, передо-

жною", — писав поет, — "красувала ся моя прекрасна, бідна Україна, з усею непорочною, мелихолійною красою своєю.... І я задумував ся я не міг відтатнути своїх душевих очей від тій рідної чаруючої величині!." А коли, піддавши ся переконуванням великоруських критиків, писав твір великоруською мовою ("Слѣцая"), він знов вертався дужкою до рідного краю і думав: "який чорт і за який гріх спокусив мене словідати ся перед "карапами" їх черствим словом!..". І ось, в 1843. році, скінчивши академію з титулом свободного артиста, поет кідає "чортове болото", як він називав Петроград, і вибирає ся на Україну, де він надіє ся відотхнути познаннimi грудьми, набрати матеріалів для задуманого ним видавництва "Живописная Украина" і побачити своїх сестер і братів, котрі, на велике горе поетови, далі коротають свій вік в тиждіні яром кріпацтва.

Не відомо, коли властиво Шевченко виїхав з Петрограду, але літом того самого 1843-го року ми застаемо його в Яготині, у бувшого українського генерал-губернатора князя Репіна, куди поет виїхав, щоби, на просьбу свого приятеля Тарновського, нарисувати портрет князя. Тут Шевченко протягом короткого часу потрафив близько зійти ся та поприязнити ся з дочкою Репіна, княжною Варварою, котра стала "сестрою, втіленою відомості поета" і котру Шевченко інакше не називав, як своїм "ангелом-хоронителем". "Ангел-хоронитель" старався передовсім встеречі його від близьких зносин з кружком дідичів, межи котрих Шевченко попав дуже скоро після свого виїзду з Яготина. Сей кружок, з котрим Шевченко познайомився в Москві з пятигорського повіта, носив назву — "общество

мочемордія" ("мочить морду" — пяничати). Члени товариства, відповідно до своїх спеціальних заслуг, носили титули: "мочемордія, високомочемордія, паніштства і високопаніштства". Піятини, котрим віддавалися "мочеморди", відбувалися з певною торжественно-блазенською виставою і починалися звичайно від викрику баса, котрий гудів: "Рум! пунч! рум! пунч!", за котрим підхоплювали тенори: "Полів'я! полів'я! Гліткай!", а дишканти в той самий час кричали: "Бела, красна, сладка водка!" З отсюди то блазенською компанією судьба звела Шевченка в перші часи його побуту на Україні. І поет не лише не відказав від "мочемордія", але, як видно з докорів, з котрими нераз до нього зверталася княжна Репіна, деякий час удержував з ними, а головно з "великим магістром" общество Закревським, приятельські зносини. Ми можемо однак з переважанням сказати, що на всякий случай "мочеморди" стягнули на себе увагу поета не своїм плітким супроводженням часу, а деякими гарними сторонами, котрі їх відзначували серед їхокруження діличівської верстви того часу. По перше, серед них були люди образовані і гуманні, вміючі розуміти й цінити Шевченка як поета; зараз при першій такі стрічі з ним в Москві вони устроили йому навіть торяче приняття. Дальше, "мочеморди" видимо відносилися до своїх кріпаків богато людянійше, як навіть ті передові люди, котрих особливо рекомендувала поетови княжна Репіна, протиставляючи їх "мочемордам". На той бік людських зносин Шевченко був незвичайно чутлив і знаємо кілька зразків непорозумінь його з діличами, котрі позвалили собі при ньому на жорстоке обходження з

кріпаками. Одного разу, приміром, відомий збирач українських пісень Лукашевич (поручений поетови княжною) серед лютої зими піslав свого кріпака піхетою за якоюсь маловажною справою до Шевченка, котрий жив від нього на 30 верств, жадаючи, щоби той конечно же того таки для вернув з віллової. Шевченка страшно обурило таке недюляне відношене до кріпака, і він зараз таки написав Лукашевичу листа, в котрім висловив своє нетодованане і заявив, що зриває з ним зносини. "Благородний лбера-рал" відповів на те, що у нього є 300 душ таких саме туманів, як Шевченко. Шевченко плакав, розказуючи прі себей случай княжні Репній.

Кріпацьке право було для Шевченка болючим і найбільше чутким місцем. Зіткнувшись ся тепер знов око в око з тяжкими, потрясаючими картинами рабства, він глибоко страждав за свій рідний край і горячо протестував проти панючого диктата насила. І чи міг він інакше відносити ся до кріпакства, він котрий через 24 роки сам на собі переносив весь тягар кріпаківських оковів і котрий тепер в страшній свідомості своєї особистої безсильності бачив дорогих собі людей—сестер і братів все ще в тих ненависних оковах.

Не довго Шевченко тішився тим своїм приїздом на рідину Україну, але все таки він успіш побувати в місцевостях, котрі були дорогі серцю поета-патріота. Як всюди на Україні, так і тут він наштов зустрів мало відрядного для себе. На Хортиці—місці перебування недавної козацької свободолюбної громади—"хитрий Німець картопельку садив", а в Межигір'ї—головнім пунктом запорожської святині існувала фаянсова фабрика. "Був я"—писав потому поет—"на

Україні, був у Межигорського Спаса і на Хортиці, всюди був і всюди плакав."

Побувши в 1844. році у Петрограді і полагодивши там деякі особисті свої справи, Шевченко на початку 1845. року знов вертася на Україну в надії, що тепер потрафить зовсім поселити ся в рідному краю. По приїзді в Київ, він скоро був зачислений до київської комісії для розглянення старинних актів в характері "співробітника-артиста". В тім помагав передовсім Куліш, котрий мав у Київі доволі великі звязки і котрий дуже хотів запевнити положене українського поета в осередку південної культури, щоби в купі з ним стати на чолі молодежі, що поставила собі за ціль проповідувати серед лідичів думку про визволене народу з кріпакства, а серед народа поширити просвіту. На поміщиців молодіж сподівалася випливати при помочі науки й поезії, а щодо просвіти народу, то для сеї цілі передовсім постановлено устроїти товариську касу для роздачі стипендій студентам університету. Стипендисти мали зобовязати ся, що по укінченню університетської науки будуть служити шість літ як сільські вчителі, для котрих пляновано вистарати ся винагороджене у поміщиців і у скарб, доповнюючи те винагороджене зі средств каси, колибо воно показало ся недостаточним. Для молодіжі, одушевленої такими намірами, Шевченко був людиною пожадавою; "пемови само небо"—каже Куліш—"післало його, і молодіж дивила ся на нього, як на небесне світло". В той час Шевченко був вже найбільше популярною людиною на Україні: друковані примірники його творів можна було стріннути мало не в кождім домі, де находилися грамотні люди; університетські

студенти всяких націй переписували кождий новий твір поета та читали його зі запалом, богато вчілося української мови спеціально на те лише, щоби читати й розуміти Шевченка. Самий Шевченко, котрий і в стихах і на словах і всім своїм поведінням все й всюди старався розкрити ціле страховощє кріпацького стану, зі запалом прийняв предложене Куїшем. В своїх безпереривних подорожах по Україні, котрі він предпринимав, виконуючи припоручення комісії, він розказує про задачі нового товариства, при чому він видимо був циро переконаний про можливість їх практичного здійснення. Однак не дійшли жадні відомості пра те, чи предприняло що-небудь те товариство в цілях здійснення своєї програми чи може воно занеділо в самих початках. Щож-до поетичної та артистичної діяльності Шевченка, то до того часу видимо відноситься ся повний П розцвіт. Шевченко богато пише і на припоручені комісії богато рисує, подорожуючи по праву та лівобережній Україні для пізнання і відрисовання місцевих історичних пам'яток.

Він занятий працею, хоч його спроба впорядкувати своє особисте життя скінчилася невдачею. В тім відношенню поетові взагалі нещастило. Маючи великий нахил до тихого родинного життя, котре він змальовував у своїх віршах такими інжними почерками, Шевченко богато разів був залиблений, богато разів пробував женити ся, сподіючи ся завести краще життя, але невдачі систематично переслідували його. Тим разом Шевченко залибився в Теодозії, дочці кирилівського священика Кошиць, у котрого він жив кілька літ тому назад як слуга. Отєя-то обстановка і розбилася сватаючись, мимо того, що Теодозія відповіла поетові повною взаємно-

стю і сама бажала вийти за цього. О. Григорій, замітивши взаємний нахил молодих, хотів не допустити до женячкия яким-небудь необраливим способом і в тій цілі пустив ся на хитрість. Він постановив покуміти залиблених і ось, коли у одного кирилівського селянина народила ся дитина, запросив їх бути кумами. Однак Теодосія догадала ся, в чим справа і запросила на кума другого і з ним охрестила дитину не в батька, а в другого місцевого священика, але тим справи не поправила: Шевченкові вистачки батько Й відмовив. Теодосія, котра горячо полюбила поета, заміж потім вже за іншого не пішла; вона терпіла богато і, доведена майже до умової хоробри, померла в 1884. році.

Серед вічних мандрівок Шевченка з одного місця на друге, Київ далі був головним місцем його перебування. І там-то в цвітні 1846. року Шевченко познакомився тісно з професором історії на київськім університеті Миколою Костомаровим. Очевидно, Костомарів і давнійше був знакомий з поетичною творчістю поета, але тепер познакомився з послідніми, ще не напечатаними його творами, він побачив, що "муза Шевченка роздірила занавісу народного життя. І страшно, і солодко, і болючо і упоюючо було заглянути туди..." Кілька місяців передіє Костомаров зорганізував тайне Кирило-Методіївське братство, котрого статут голосив, що кождий славянський народ повинен мати самостійність, своє народне правління і забезпечувати повну рівноправність горожан. Начеркнувши пляни загальної славянської федерації, при чому кожде племя мало заховати свою національність. Пропоновано, щоби всі часті федерації мали спільні основні закони, міри,

ваги і монету; начеркено визволене селян і просвічуване народу. Звідси виходила потреба поширення федераційної ідеї, визволення селян і організації школ. Число членів товариства в той час доходило до сто. Відданій всею душою завданням того товариства, Костомарів в короткім часі після познайомлення зі Шевченком, постарається приєднати його до того товариства, тим більше, що вся програма Кирило-Методіївського Братства висловлювала собою в дійсності мрії і настрої, дуже близькі поезії Шевченка. Вступивши в члени тієї організації, Шевченко не брав на себе таким чином ніяких нових зобовязань, котрих він не виповнив давніші. Тому й в діяльності його тепер ми не находимо жадних змін: він по давному їздить по Україні, відрисовує памятники давнини, записує оповідання, передання і проче. Зацікавлене біжучою, роботою особливо зміцнилося в той час через те, що найближча будучість обіцювала Шевченкові сповнити його найгорячіші бажання: по перше, перед ним стояла можливість одержання посади професора рисунків на київськім університеті зі солодкою надією, що наперед йому властив ся добити перетворення катедри на самостійну південно-руську академію красних штук; по друге, одна "цира Українка", горяча поклонниця поета, предложила йому, немовби-то "від невідомого", весь свій маєток, щоби дати йому можливість пробути три роки в Італії для удосконалення себе в мальстрі. В житті Шевченка наступив яскій сонячний день; поет був щасливий і веселий і висловлював свій настрій в піснях, в котрих чаруючим виконаню проявляла ся його артистична вдача, після слів сучасних людей, все вище і досконаліше. Але короткий

був яскій день. Над головою Шевченка нависла хмара, котра обломила ся і розбилася всю решту його життя і погубила його поетичний талант, що був розцвів ся до повного блеску.

На членів Кирило-Методіївського Братства зроблено допос, і весною 1847. року декотрих членів, в тім числі й Шевченка арештовано і вивезено до Петрограду. Слідство тягнулося через два місяці і викрило лише те, що зізнавали самі такі арештанти, котрі відмінною силами уневинили поета, заперечуючи його участю в товаристві. Однак хоч, як видно з уклінного справоздання шефа жандармів, участі в товаристві Шевченкові навіть не ставлено у вину, мимо того з усіх арештованих його призначено "одним з найважливіших преступників" і на нього наложені найтяжчу кару. Шеф жандармів закінчив донесення тим, що "Шевченко складав вірші українською мовою найбільше бунтівничого змісту. В них він раз висловлював плач над миним закріпощенем і нуждою України, то знову пригадував про славу гетьманського правління і давньої волі козацтва, то знову з неймовірною нахабністю виліжив клевети і ховиця на особи царського дому. Шевченко добув собі славу знаменитого письменника, і тому його стихи подвійно шкідливі й небеспечні."

III.

(Примусова салдатчина.—В Оренбурзі.—В Орску.—Експедиція до Аразьського моря.—"Мученик за віру".—Новопетровська кріпость.—Заняті різьбою.—"Весела подія."—Визволене.)

"З уваги на сильну будову тіла Шевченка", його засуджено бути простим салдатом в оренбурзькім осібнім корпусі, при чому йому заборонено писати і рисувати, а твори його вицофано з розпродажі.

Девятого червня Шевченка доставлено в Оренбург і зачислено як рядового до п'ятого батальону, стоячого в орській кріпості.

В Оренбурзі Шевченко побував дуже не довго, але про переїзд його через місто все таки вспіли довідати ся його земляки та поклонники поета. Вони передовсім постарались облекшити гірку долю поета, причім дістали обіцянку "зробити все, що можливо". Після чого один відвідав поета в касарні і намовив його зйти вечором у гості до Українців, котрі будуть щасливі бачити його межі собою. Поет відвідався спершу до тієї несподіваної стрічі дуже здергано, але кілька цирків слів співчуття з боку його нових знамок вистарчило, щоби місце здержливості і недовірія заняло тепле взаємне привізане, котре заховалося як опісля на всідва.

Німа пустиня, котрою переходила дорога Шевченка до орської кріпості, видала ся йому розкритою могилою, готовою похоронити його живцем. "Рідко"—пише Шевченко—"можна стріннути таку пусту колію: рівно та рівно." Сама кріпость як не можна краще гармонізувала з оточуючою її околицею: всюди така сама однomanітність, така сама рівнина, серед котрої виділювалася ся лише церква, збудована на горі.

Оренбурзькі товариші Шевченка зі свого боку зробили все, що могли, щоби й в Орску облекшити йому істинове, і дійсно жите його там випало винослившє, як можна було сподівати ся. Офіцери обходили ся з ним розмірно добре, хоч безправне положення поета як солдата, стоячого під надзором, все таки й тут давало ся відчувасти не один раз. Вже зараз при першім своєму представленню командантами компанії, піаному поручникові, Шевченко мусів вислухати погро-

зу, що його висічуть різками, як буде поводити ся зле. Салдатська наука поетові зовсім не йшла, і за протяг десяти літ своєї примусової служби він не потрафив навчити ся ані одної вправи карабіном. Машероване також будо йому недоступне; передовсім не вдавав ся йому "тихій учебний шагъ", при котрім Шевченкова постать "з перевальцем" ніяк не могла вдергати рівноваги, стоячи на одній нозі. Тай взагалі хто бачив поета в ті часи, той каже, що незручна постать його виключала всяку думку про можливість воєнного вишколення.

"Не добути мені сей премудрості хоч лягти й вмерти",—богато разів з роспікою говорив по вправах іншасний мученик.

Не вміючи робити сього, що насильно заставляли його робити, Шевченка однак ще мучила неможливість робити се, до чого тягнуло його високе покликання. Він може ще зрозуміти, чому йому заборонили писати. "Писати заборонили"—пише він—"за складанє бунтівничих віршів; а за що заборонили рисувати?..." Заборона писати не розtagала ся, і то не все зрештою, на приватну переписку Шевченка. Але, певно, що ніякі заборони в світі не моглиби замкнути уст вдохновеному співакові. Він сам каже про ту заборону:

Хот доведеть ся рознести ся,
А я таки мережать буду
Тихенько блій листа.

Шевченко потрафив писати і на засланні; потрафив і рисувати. Але все те робило ся тайком, крадьком, і нераз перед однією більше або менше вирозумілого відшовчення старшини до нарушения заборони міняли ся зі заостреними строгостями, причім тоді кже не цофали ся навіть перед вивертанем карманів

Шевченка перед фронтом, щоби переглянути, чи нема при ньому олівіця, або чого-небудь написаного або нарисованого.

Тяжкі, невправичні умови касарниного життя тяжко відбивалися і на здоров'я Шевченка. Коротко після свого прибутия до Орска Шевченко заслав на ревматизм. Супроти цього йому зроблено "поблажку": дозволено перейти з касарні на вільне мешкання, до одного уральського козака. "Бридка, але все таки, після слів Шевченка, звільніза кімнати" додала йому сил бороти ся з хороброю. Він вже починає відновлювати, але його знов перенесли до касарні, де до ревматизму зараз прилучила ся "ліхта цинга", котра примусила поета думати навіть про смерть. За півчину поспішного перенесення Шевченка з вільного мешкання до касарні послужив алгоритмічний рисунок, котрий художник нарисував в час своєї хоробри. Рисунок представляє українське село. На першому плані стояла убога хатина, оторожена високим плотом. Хмарні закрили синє небо, але сонячне промінє виглядало зпоза хмар і через діри в плоті освічувало хатину. Обличем до плота, а спиною до хати стояв міністер народної освіти і сірим солдатським плащем закривав сонячне світло, не даючи йому проникнути в хату.

Великою полекшою в болючі дні поета була перепись його з приятелями. Правда, він гірко жалувався на богато з них, котрі не скоро згадали про нього. "Давнійше"—писав він одному зі своїх приятелів—"бувало як на собаку книгу, так понашав на друга, а як прийшла біда, то Бог знає, де вони ділися? Чи не повмирали вони вже? А як би вони знали, що одно ласкаве слово для мене тепер більше як всяка радість!..." Так щось недо-

гадливі вони!..." Поступенно однак приятелі Шевченка стали не лише потішати його "ласкавими словами", але й пересилати книжки, котрих потребу він дуже відчував, ба навіть краски... Тому зрозуміло, що великий страх оторнув поета на вістку про зближаючуся з весною 1848. року експедицію через степи до Аразьського моря. Шевченко страх—як побоювався, що в його пригучать з тою експедицією і що він рік, а то може й три, не буде мати можності зносити ся з близькими його серцю людьми.

Побоювання Шевченка здійснилися: його зачислили до експедиції, але зате на дуже легких для нього умовах. Начальник експедиції капітан-поручник Бутаков взяв Шевченка зі собою як артиста, потрібного йому для відрисовування берегів Аразьського моря; він відійшов до поета незвичайно гуманно і позволив йому йти осібно від компанії, в пікельному одязі. Експедиція вийшла з Орска 12-го лютого і складала ся з двох компаній солдатів, двох сотень уральських козаків і товарищів під Кіргизом великим обозом. Експедиція пішла до Раїмського укріплення, де частина експедиційного відділу перейшла на два судна для опису Аразького моря. Протягом трох місяців плавання Шевченко виключно занимався відрисовуванням берегів. Зимувати назначено ім в Кос-Аральському форте, а так як Бутаков вибрався на зиму до Оренбурга, то Шевченко остався зовсім одинокий. Касарнине оточене, холод, захетлі, брак книг, а передовсім листів наводили на його тугу.

Серед такого сумного оточення на Кос-Аралі лучила ся одна забавна подія, про котру Шевченко так розказує в своєму дневнику: "В 1848. році після тримісячного пла-

ваня по Аразьському морю, ми вернулися в гирло ріки Сир-Дарії, де мали провести зиму. Коло форта, на острові Кос-Арал, де гарнізон занимали уральські козаки, вийшли ми на беріг. Уралці, побачивши мене зі широкою, як лопата, бородою, зараз подумали собі, що я певно мученик за віру. Донесли про се зараз свому командантові, а сей, не будучи дурним, закликав мене до себе, та бац передомною на коліна. "Благословіть, каже, батюшка! Ми, каже, вже все знаємо!" Я також не дурний, зміркував, в чому діло, і став його благословити як дійсний раскольник. Урадований осаул поцілював мене в руку і вечером зробив нам такий пир, який нам і не снів ся. Скорі після цього, вже зголивши бороду, я вибрав ся в Райм; тут Уралці стрінули мене зі затасним запалом, а начальник відділу предложив мені 25 рублів, від котрих я нерозумно вітмовив ся і то, за мою думку, безпrijмірною безкорисностю, наклонив побожну душу старика відговіти ся в табуні, на возі, тайно, і, як лише буде можливо, запричинаці ся від такого безпrijмного душпастиря, як я. Шоби не стягати собі клохотів, я чимскорш покинув укріплене і вже стерг ся, аби більше не запускати собі бороду."

Зі закінченням експедиції Бутаков взяв зі собою в Оренбург і Шевченка для викінчення праці опису аразьського моря. Шевченко замешкав в домі свого приятеля капітана Герена та вживав значної як на своє положене свободи. Тут він відновив переписку зі своїми давніми знакомими, поприязнив ся з новими, головно з Українцями та Поляками, котрі відносилися до цього широ та сердечно, читав, писав, рисував і добрий настрій духа знов вертав ся до цього.

Салдатом був він тут лише номінально, причім не обмежався на вітві уніформом і серед приятелів нераз появлявся в цивільнім одязі. Головний начальник Оренбурзького краю не міг очевидно не знати про се все, тим більше, що Шевченка прошено, аби намалював портрет його жінки. В такім положенні Шевченко прожив в Оренбурзі п'ять місяців, по чим на цього нагло випало нове нещастство. Пррапорщик Ісаєв, з особистої мети, зробив формальний донос до ген. Оберучену, що Шевченко пише, рисує та ходить в цивільнім одязі. Оберучев, побоюючи ся, щоби компію до доносу не вислано до Петербурга до шефа жандармів графа Орлова, з котрим у цього були натягнені відносини, приняв донос і почав проти Шевченка острі міри. У Шевченка зроблено ревізію, а олісля арештовано та вислано етапом в Орск, де він просидів в казаматах кілька місяців, поки тягнулося слідство. Хоч слідство не виявило, щоби Шевченко повинув які проступки, то все таки генерал Оберучев приказав відсторонити поета в Новопетрівське укріплене (котре тепер перемінено на Олександрівський форт) і завести там над ним найостріший надір, не дозволяючи йому в жадний спосіб нарушувати оборону царя писати та рисувати.

І ось, для 8. жовтня 1850 року, по дорозі на нове місце заслання, Шевченка доставлено в Уральськ. Тут батальйоновий штаб причислив його до 4-ої компанії під надір штабового капітана Потапова і вивів до Гурсеві, звідки Шевченка лодкою перенаправлено через Каспійське море до Новопетровського форту.

Закинене за Каспій, Богом забуте Новопетрівське укріплене в часі Шевченка представляло собою

невеличку укріплену точку з десятьма гарматами, розкинену на глиняній, обривистій скалі, Мангізляка, на три верстви від Каспійського моря. Камінна церква, дім командаста, гавнівха та шпиталь, касарні, все те помальоване одноманітно жовтою краскою, — от і вся кріость, коло котрої, під горою, близько моря, тулилося кілька вірменських крамниць та корішма. Західна частина кріости виходила на море, а три другі були окруженні безкінечною пустковою Киргізького степу. Пісок та камінь —каже Шевченко—хочби трави, хочби деревця —нічого нема!... Дивини ся, та така тута тебе огорне, що просто удавись, а то й удавити ся нема чим! Літом —тропічна спека, зимою —морози, та постійні, від вчасної осені до пізної весни, холодні північно-східні вітри, пригноблюючі нервову систему людини, —ось така була нова і незамкнута тюрма, в котрій Шевченкові приходило ся провести сім томлячо-одноманітних, тяжких років.

Населене Новопетрівського форту, котре по кілька місяців в рік не мало жадних зносин зі зовнішнім світом, було обляте спічкою, котру переривали лише муштра, горівка та газардові гри в карти та лото. Жадних книжок на форте не було, жадних газет, кромі "Русского Инвалида", не діставали. Найближча старшина Шевченка, що складала ся з особи капітана Потапова, котрий просто таки знущався над відданим під свій строгий догляд поетом, і з особи поручника Обряддіна, котрий обкрадав солдатів, тим менче могла хоч якнебудь прикрасити те страшне окружене. І Шевченко затих, замер на форте. Він не писав віршів, не рисував, не діставав писем і весь перемінив у "флегму без життя". Старі други поета також не при-

силали йому вістий і Шевченко, не знаючи дійсної причини їх мовчанки, сильно сумував від того, що найближні товариші його покинули.

А тимчасом навіть найбільше прихильно до нього настроєні люди замовили зовсім не добровільно, але під загрозами всесильного в ті часи графа Орлова. Давньому приятелеві Шевченка, Лизогубові, граф загрозив неприємними наслідками, а книжній Репніній, у відповідь на її горячу проосьбу "не давати Шевченкові до кари ще вирафінованої жорстокості, забороняючи йому рисувати", граф Орлов дав острій приказ не звертати на Шевченка уваги, "неприличної через його порочні та роспусні прикмети", і взагалі "на будуче менче вмішувати ся в справи Малоросії, бо в противнім разі книжна сама буде причиною неприємних наслідків."

Коли в адміністраційних сферах Оренбурзького краю настутили зміни і коли місце Оберучева заняв Перовський, а яз Новопетровським укріпленю на місці Потапова установлено Косарєва, положене Шевченка трохи поправило ся. Він дістав можливість переписувати ся з товаришами, діставати від них гроші та книжки і увільнився від чорних та тяжких робіт, до котрих його давнійше вічно визначали. Коли ж весною 1853. року на командаста форту назначено Ускова, то поет в його родині знайшов ще й добре та сердечне відношене. Поет трохи ожив і до того часу відносить ся новий його запал, котрий проявився в новій творчій діяльності. Він займився різьбарством. З початку виринуло питане, чи вільно йому займати ся різьбарством, коли йому заборонено писати та малювати. Усков відповів на се питане потверджуючо і Шевченко зробив в Новопетровську

кілька гарних робіт. В осені того самого року Шевченко предложив Ускову завести в позбавленім ростинності фортеці сад, котрий гарно прянівся і до нині носить ім'я поета. Вибране ним місце на сад вже передше було окрашене вербовою, котрої походжене Шевченко описує в однім зі своїх письм, як радісний епізод такими словами: "В осені 1850. року, коли мене переводили з орської кріпості в новопетрівське укріплене, в Гуреві я на вулиці підняв свіжу вербову палицю, привіз її в укріплене і на гарнізоновім огороді захінув її в землю, та й забув про неї; весною вже огородник пригадав мені, що моя палица росте. Вона дійсно пустила пучки: я взявся її підлівати, а вона росте і тепер вона буде мати шість вершків грубости в діаметрі, молода та розкішина; правда, я на неї і води не мало віляв,—зате тепер, в свободний час із дозволом фельдфебля, відпочивав я собі в її густій тіні. Сего літа думаю її нарисувати, розуміє ся, таїно... Ось вам один дійсно відрядний епізод з моого монотонного життя."

Там також, в саді поет поставив землянку на два артихи над землею, немовби для команданта. Пітом він проводив в ній свої вільні хвілі і міг нікому не доглянути рисувати і писати, причім тут власне, не рішаючись вживати мови України, він написав всій свої повісті великоруською мовою. Коли до вичислених відрядних хвиль в житі Шевченка додати ще случайну його стрічку з приїхавшим для наукових розслідувань молодим Українцем Данилевським, котрий, як поет сам признає ся, прямо таки завернув йому голову своїми особистими прикметами, та знакомством з уральським козаком, артистом-дієстантом і поетом Н. Ф.

Санічевим (котрий служив в команді уральських козаків, що стояла в Новопетровськім укріпленні), а через котрого Шевченко піддержував зносини з декотрими зі своїх давніх приятелів, то ми перечислили все, що так або сяк піддержувало в нещаснім вигнанці бодрість і відривало його від сумної та гnilої атмосфери форту, наповненої інтригами, знищаннями, картами та піянством.

Здоров'я Шевченка сильно підупало серед таких умов. Молодість його минула безшпоротно,—і надії на визволені падали одна за другою. Навіть два маніфести про загальну амністію (1855. та 1856. року) не діткнулися поета і донірва по восьмимісячних енергічних заходах віцепрезидентата академії наук графа Ф. Н. Толстого, його жени і других осіб, в цвітні 1857. року вийшов царський приказ про визволення Шевченка. Але "бистро і горячо—пише він у записках — виконує ся приказ арештувати; проти чину, повільно й холодно винизяє ся приказ — освободити", — і донірва 2. серпня вдалося поетові відбратися з Новопетровська.

IV.

("Непорозуміннє" та задержання в Нижньому Новгороді.—Приготування до життя в столиці.—Приїзд до Петрограду.—Суспільні відносини та особисті справи.—Подорож на Україну.—Нове "непорозуміннє".—Спроби устроїти особисте життя.—Простяга діяльність.—Хоробра й смерть.—Похорони.)

Висвобождений вязень виправився на пароході горі Волгою через Астрахань, наслаждаючи ся природою і щирим співчуттям зі сторони стрічаючих його по дорозі поклонників його талану. Все йшло гарно до Нижнього Новгорода, але тут Шевченкові несподівано заявлено, що на зарядженні властив він має

бути арештований і безпроволочно висланий до Оренбурга, де і “повинен мати місце побуту перед остаточним увільненем його і виїздом до рідного краю”; приїзд до столиці був йому безусловно заборонений. Нема що й казати, що сей случай страшно схвилював поета. На щасте, нижньоновгородська адміністрація увійшла в його положення і під покришкою якої там довгої хороби дозволила йому жити в Нижнім Новгороді, в очіданні вияснення сумного непорозуміння. Знов почалися старання, в котрих особливо діяльну участь брала його нова заступниця графиня Толстой. А Шевченко, не теряючи часу, ставався тимчасом використати свободний час з як найбільшою користю. В письмі до графині Толстой він говорить, що йому “доконче потреба будо якогось посередного пристановища межі Північною Пальмірою та кіргизькими степами,—бо інакше я бувби видався вам дійсним Кіргізом. Протягом 10 літ я нічого не читав. Ось ви і представте собі, яким темним простаком я вийшовби в товаристві просвічених людей. Тепер книжок у мене богато; я читаю хапчино.” Примусове задержання в Новгороді отірчило поета більше всого тому, що тут в нього не було старих приятелів. Правда, що Нижньоновгородські відносилися до славного поета-мученика як не можна краще, але все те було не те,—тут не було звязі з минулім, молодим та гарним минулім, від котрого поета ділили десять років тяжкого бідовання. Жажда бачити давніх приятелів була в нього така сильна, що короткотривалий приїзд до нього (в Нижній Новгород) М. Щепкіна він зазначив у своєму дневнику як “празник празників і торжество торжеств.”

Бути може, що тих кілька днів, проведених в прязні, пробудили в

Шевченку незаспокоєну потребу особистого життя, бо зараз по відбізді Щепкіна він залибився. Сим разом предметом його унесення була акторка Шунова; він освідчився її, але не найшов взаємності. Тимчасом в Петрограді порішено вже питання про право його поверту в столицю; йому дозволено жити в Петрограді під надзором поліції і ходити до академії під проводом графа Ф. П. Толстого.

Очевидно, Шевченко не збирався довго. Побувши два тижні у Москві, побачивши ся з друзями та запізнавши ся там з кращими письменниками, котрі відносилися до нього дуже сердечно, Шевченко дnia 27. марта 1858. року приїхав до Петрограду. Тут йому, як людині, стоячій під поліційним дозором, прийшлося передовсім представляти ся своїм “опікунам”, причім давній його знакомий та земляк, управлятель канцелярії оберполіцмайстра, рішучо порадив його зголити запущену ним бороду, “щоби не зробити неприємного враження на оберполіцмайстра”. Нарисувавши себе ширед а бородою, Шевченко мусів опісля виновнити ту “піраду”.

Короткими візитами до “головного надзврателя” і до шефа жандармів закінчилися всі його офіційні відносини. Світ неофіційних відносин Шевченка, від перших таких днів його побуту в Петрограді розширився до великих розмірів і поет зазначує в своєму дневнику побоювання, щоби не стати “модовою фігурою” в столиці. Кращі люди столиці на випередки спішили висловити поетові вражання до його талану, співчуття для перенесених ним страждань, і круглик його знакомих розрісся на стільки, що йому не ставало рішучо часу, аї не було в нього можно-

сти приняті всі до нього звернені запрошення на обіди та вечери.

Ті товариські відносини, складаючіся мимо волі Шевченка з однієї сторони, а з другої сторони розбиті здоров'я і розстроєні нерви не могли, очевидно, підвищати ту роботу, для якої він властиво й приїхав до Петрограду. А нерви поета були розстроєні в немалім степені, і не раз його розстрій доходив до того, що він зовсім не володів собою. Я. Плонський розказує один зразок, дуже характеристичний для настрою, в якому тоді находився Шевченко: "Згадуючи про свій дітчий вік, про свою рідну, що ще далі находилася в кріпакстві, Шевченко скрізь отримав зубами, плакав, плачоноць, закричав, та вдарив кулаком по столі так, що філіжанки з чаюм злетіли на землю і розбилися на дрібні куски. Я—додав Полонський—не міг в ту хвилю погінати його, та й не хотів, бо я впомін поділяв з ним ненависть до всякого рабства". Та мимо сего Шевченко збирав в собі всі сили і, поселивши ся в академії, пильно взявся до гравюровання, рахуючи на те, що опісля, по двох роках, вернє ся на Україну і там займе ся видаванням для народу дешевих гравюр, котрим він приписував велику навчальну вартість.

До рідної України все і всюди стреміли всі помисли Шевченка, і тепер, підриваний стражданнями, він мріяв про тихий куток на березі Дніпра, де він мігби спокійно та мирно віддавати ся роботі коло просвіти рідного народу. На початку цвітня 1859. року він предложив академії свої гравюровані праці і просив надати йому титул академіка, а в маю виїхав з Петрограду. В той самий час він пильно заходився коло нового видання "Кобзаря", сподіючись за добуті там гроші купити хутір та викупити на волю родину.

Знакомі місцевості, роскішні картини південної природи глибоко хвилювали серце Шевченка: "Як гарно було б жити поетом, якби йому бути лише поетом і не бути горожанином"—сказав раз Шевченко, очарований красою української ночі з міріядами звізд на чистім голубім небі. Але, очевидно, Шевченко менче всього міг уважати себе лише поетом, і в кілька днів після того, як він висказав цю фразу, він, в кружку своїх закріпощених кревних, переносить тяжкі муки, дивлячи ся на ту саму, що передше, неволю, бідноту і муки...

Не всів наш поет оглянути ся на давніх місцях, аж на нього знов впalo неожидано нове нещастя: його арештовано і як "богоідстуника" вислано під конвоєм до Київа. Дійсна причина цього арешту до послідніх часів була невияснена, але, як показує ся тепер, на Шевченка зроблено донос, немовби то він в спорі на богословські теми познав собі публично насміянти ся з релігії та богохулити. Повітова поліція, котрій вже давно припоручено "неослабаючий надзір над рядовим Шевченком", використала сей зразок, щоби заблокувати перед начальством свою чуйністю і не провіривши донос, арештувала поета. Київський генерал-губернатор, князь Васильчиков, зарідив проти "богоідстуника" слідство, котре виявило нову безосновність обвинувачення; тоді він наказав справу перервати і, випустивши мнимого проступника, порадив йому чим-скорій віртати до Петрограду. "Там"—сказав князь Васильчиков—"люде більше розвинені і не чідають ся дрібниць, щоби вислужити ся на рахунок близнього."

Шевченко пішов за радою і, побувавши в Київі ще яких неділь дві, пойшав до Петрограду. Сюди однак

не прибув він на те, щоби поселити ся на стало в столиці. Ні, Україна, що нелицемірно прийняла його, по давньому тягнула його до себе, і в столиці він наміряв передовсім полагодити остаточно свої особисті справи і тоді знов вертати ся до рідного краю. Передовсім треба було йому добити ся дозволу на нове видане "Кобзаря", на котрім ще від 1847. року лежала цензурна заборона. Старання увіччалися успіхом, і "Кобзар", хоч і сильно зневажений в цензурі, наконець, в січні 1860. року вийшов на світ і стрінув ся зі западом по стороні Українців. Не лише люде образовані—писав йому з Полтави Куліш—"а всяка душа писменна і щира" носить ся з Кобзарем як з дорогоцінностю; його учать ся на пам'ять, і мало що з "Кобзаря" і Богу не молять ся. Російська критика, через її найкрасніших представителів, сим разом такоже прихильно віднесла ся до співака України, вже ніяк не заперечуючи йому права говорити рідною мовою. З твоєї сторони справи поета немовби повели ся. Але "слава мені не помагає"—з огорченем говорив Шевченко, що далі тявав ся по нічхатах в чужому місті, де все таки межи прихильно до нього настроєні люди він не нашов чоловіка, котрий "підпереби його стари плечі." "Я з ума зайду на чужині на самоті" — пише він своєму своякові Вартоломею Шевченкові, вперто настоюючи на нього як найскоріше вибрати і купити для нього хутір, і то конечно такий, щоби "Дніпро був біля порога". Але не дивлячи ся на постійні напоминання, не дивлячи ся на постійні уступки поета, пошукування за підходачим під хутір клаптиком землі йшли піняво, а справа натрафляла на ріжкі несподівані перешкоди. Не менче невдачно йшло й святане поета; тे-

пер він очевидно шукав собі не по-други життя, а хочби лише доброї хазайки, котра згодилася з ним ділити його самоту. Починає він своє святане від Харитини—кріпацької дівчини, котра служила наймичкою в того самого Вартоломея Шевченка. Згадавши про неї в Петрограді, він пише про неї лист Вартоломею і просить посватати йому Харитину. Вартоломей відмовляє йому, радить йому посватати яку образовану паню. "Твої розважання гарні"—відповідає йому на се поет: "але ти забув, що я і душою і тілом син і рідний брат нашого іншасного народу. Та љ що в моїй музичкій хаті буде робити та "одукована" панночка? Сама тут погибне і мене житя позбавить... Мати всходи мати: як вона щира і розумна, то љ дітій гарно вихована, а як вона і "одукована", але без розуму, без серця, то љ діти виростуть, "як те ледацьо в шинку". Вартоломей уступив, але і ся свадьба усіху не мала.

Трохи удачніше, хоч і не зовсім так, як сього хотів сам поет, вдалися його старання коло визволення з кріпацтва його рідних сестер і братів. Особисто він мусів призвати свою безсили щодо здійснення твоєї горячої своєї мрії і тому він звернувся до громадянства. В журналі "Народне Чтеці" поміщує він, у виді писма до редакції, коротеньку автобіографічну замітку, котра закінчується такими словами: "І щож кунич я у судьбі своїми зусиллями не погибнуть?—Ледво чи не одно лише страшне зрозуміє своєї мінущини. Воно страшне! Воно тим більше для мене страшне, що мої рідні брати і сестри, про котрих мені було тяжко згадати в отсії письмі, досі ще кріпаки. Так, мої дорогі, вони кріпаки ще й досі!" Письмо се зробило свою службу: на положені рідні Шевченка звернено ува-

ту і "Общество для пособія нуждающимся литераторомъ" (Товариство для помочи потребуючим писменникам) пішло на переговори з Флерковським, в якого власти находилися "душі" Шевченка, про визволене їх з кріпацтва. Наслідок тих переговорів був такий, що "душі" були визволені на кілька місяців перед проголошенням маніфесту з дня 19. лютого, але без земельного наділу, чого якраз найбільше і побоювався поет.

Але всі ті особисті клопоти, отірчена і невдачі не могли відтягнути діяльної вдачі Шевченка від тих сусільних завдань, котрі він уважав найбільше сущною справою своєго життя. Журба за просвіту рідного народу, журба, що довела його давніше до того, що він став членом тайного товариства, організованого Кулішом, а потім вступив в склад Кирило-Методіївського Братства, хвилює його і тепер з такою самою силою, як десять літ тому назад, перед засланням. Лише що тепер, на досвітку визволення селян, треба було спішитися і дати виходячому злід дідичівської опіки народові хоч щонебудь, що погодили йому укріпити ся в самоспільнім житті, веденім власним разумом. На Україні, як і в центральній Росії, в той час молодіж з горячим запалом віддавала ся ширеню грамотності серед народу: у многих місцях отворяно школи і недільні курси. Але в ріднім краю Шевченка вся та культурна робота була сильно перешкоджена браком шкільних підручників і навіть букварів, при способлених для вчитку в школах. От сій то наступний надії поет і пішов тепер на зустріч. Передовсім він зладив і видав для українського народу дешевий "Буквар", а потім наміряв зложити підлій ряд підручників також українською мовою: аритметики, географії,

історії України і т. п. "Якби" писав він в той час—"Бог поміг зробити то мале діло, то велике само собою зробить ся."

Но при старання за початкове образоване народу Шевченко не спускав з очей інтерес і потреб читачів, вже підготованих. Ще на зборах Кирило-Методіївського Братства він вперто підносив конечність видавати журнал. Тепер, після заслання, він настоює на те саме, і зібраний довкола його в Петрограді кружок Українців став просити о дозволі видавати шомісячний журнал "Хату". Сю прошу відкинув шеф жандармів, але в рік опісля кружкови таки вдалося добити ся дозволу на видаване журналу "Основа", під редакцією В. Білозерського. Початок 1861. року "Основаніе" стрічали у редактора журналу, святкуючи в той самий час появу першої книжки журналу, котра вже друкувала ся, але "первоначальник загальної справи" не брав участі в торжестві, бо був хороброю прікований до постелі. Роки заслання сильно розбили здоров'я поета; в столиці хороба заострила ся і смерть певними та скорими кроками приближалася до Шевченка. Однак і на смертельній постели він далі прислухувався до великих сусільних явищ і всею душою свою відкликався на них. Очевидно, що найбільше з усего цікавив ся він в послідні дні свого многострашального життя справою визволення селян. Припускали, що маніфест про визволене селян буде проголошений 19. лютого; коли того дня до Шевченка зайшов один з його товаришів, хорій, місто всякого поздоровлення, запитав його:

—Що є? Б воля? Маніфест оголошено? —і поглянувши в очі свого гостя, зрозумів відповідь. Глибоко здихнувши, він ще раз спітав:

—Нема отже?

—Ні!

—Коли-ж вона буде?—закривши лицце руками, він упав на ліжко і заплакав.

Рано, дия 26. лютого 1861. року Тараса Шевченка не стало.

Великого кобзаря України похоронено з першу в Петрограді, на Смоленськім кладиці. Але тоді же приятелі поета стали старати ся за дозвіл перенести тіло покійного на Україну, причім яко основу для цього подавано бажанє поета “умерти над Дніпром, хоч на малесенькій горі”, бажанє, висловлене навіть в осібнім поетичнім “Заповіті”:

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Україні милій;
Щоб лані широковозі,
І Дніпро, і кручи
Були види, було чуті,
Як реве ревучий...

В цвітни одержано дозвіл, і дия 26. того місяця труну поета виніяли з гробу, вложили в цинкону і поставили на ресорний віз. Коли всі приготовляли до від'їзду вже були зроблені, до воза приступив Куліш: “Щож се ти, батьку Тарасе”,—сказав він—“відіджаш на Україну без червоної китайки—заслуги ко-зацької? Ні один свободний предок твій не сходив в могилу без твої по-слідної почесті... Вкрийте-ж, добродій, печальний чорний тріб славним червоним цвітом!”

Порох помершого похоронено на березі Дніпра, на крутій та високій Чернечій (нині Таразовій) горі, близько Канева, на тім самім місці, котре Вартоломей Шевченко наявів був вже на хутір для поета.

Тим однак не закінчилися ще “похорони” Шевченка; донос, що переслідував його за життя, перейшов і на могилу поета. Будова могили

вимагала довшого часу, але, заки пі докінчено, київському Генерал-Губернаторові донесено, що приклонники Шевченка зробили заговір проти дідичів, що могила являє ся збірною точкою заговірників і що в самій могилі, місто тіла закопано скриню ножів. Донос наробив богато галасу; два місяці тягнулося слідство, котре видало “справу” на 108 карток записаного паперу і, очевидно, закінчилося піччим.

V.

(Загальний зміст творів Шевченка.—Герої козацтва XVI. та XVII. століття.—Гайдамаки.—Подвиги Гайдамаччини.—Практична потреба історичного знання.—Суспільні противорічності.—Шевченко і Некрасов.)

В широких рамках політичної творчості Шевченка свободно умістилося все жите українського народу. “У моїй хатині”—говорить сам поет—“як в степу бейкрайм—

Козацтво гудне, байрак гомонить,
У моїй хатині сине море грас,
Могила сумус, тополя шумить,
Тицесеньке “Гриця” дівчина сівас”...

В перших таких своїх творах, котрі—як ми вже сказали—заробилися в свідомості Шевченка на зорі його визволення, він з особливою любовию і увагою спинявся на тих вибухах народного гіву, котрі, при всій їх дикості, говорили про те, що і під виковим гнетом рабства і безправства все це лишила ся жива душа козацька; що подавлений і поневолений козак все ще оставався свободним, независім і гордим, тому що в глибині своєї серця він почув, що “неба дістане коли полетитъ”. І ось поет, котрий лише що почув в собі велику творчу силу, став натхнений далекою минувшиною свого народу і оспівував героїв козацтва XVI-го та XVII-го століття.

Було колись—в Україні
Ревіни гармати;
Було колись—Запорожці
Вміли палувати...

Так зачинас поет одну з перших своїх поем і вслід за тим впроваджує нас в свою галерею історичних портретів. Тут ми стрічаемося з авантурником XVIІ віку Іваном Шідковським, котрий, видаючи себе за брата молдаванського господаря, веде Запорожців "в гості" до турецького султана в Царгород. Пригадує нам поет Наливайка і Тараса Трасилу, котрі лишили по собі в історії кроваві сліди своєї лютої мести на Ляхах за "біду, якими стоятану Україну", пригадує "занятого агамана Гамалію" і багато других геройів козацької волі.

Згадуючи тих лицарів, ті моменти душевного унесення, Шевченко надявся, що може бути на тих образах, появіх життя та пристрасти, "хоч троха спочине" його серце, утомлене болем над сумбою судьбою українського народу. Але серде спочинти не могло: — кождий раз сила, кінець кінців, показувала ся не на стороні козацької відваги, і в кінцевім результаті всіх тих народних повстань стени України покривалися все новими пам'ятниками боротьби понад сили — могилами.

Всескіл ті могили
Чорніють, як гори,
Ta про велию нишком в полі
З вітрами говорять.

І чим більше в стенах росло число тих могил, тим більше нишком могли вони говорити з вітром про волю, тому що на початку XVIII. століття волю остаточно знесено з України. Богата і вільнився шляхта, а за нею і козацька старшина в ті часи успіли забрати в свої руки і розкішні землі України і зісі і ріки і навіть свободу чоловіка. Військо козацьке таяло скоп-

ро, як весняний сніг, козаки щезали цілими масами, дивуючи сучасників таємністю свого щезання. Здавалося, немов би страшне морове повітре зашанувало на Україні, і немов би смерть частими помахами своєї гігантської коси на право і на ліво рубас довкруги себе буйні козацькі голови. Але повітря не було і не смерть то розбивала сильні колись ряди козацтва,—воно щезало і таяло, здавлене нуждою і пануючими довкола надущитями сильних богатих хижаків, котрі вміли зарази свого богацтва, свого впливу і своєї політичної сили обернути вчерашнього вольного козака в нинішнього хлопа. Страшні се були часи! На дворах богатих людей мучилися в неволі люди, котрі ще вчора не чули кайданів на ногах своїх. Тому й не диво, що людє простого станову "умирають" — як каже один сучасник,— "з голоду в краю, богатими житвами благословленім", не мирилися з тим станов річчю і майже без перерви, під загальною назвою Гайдамаків, протягом десятиліть потрясали інакшінні їм силовою порядок і точили його в потоках проливаючою ними кровлю шляхотської, жидівської, і, очевидно, своєї власної. Але гайдамацькі вибухи не дивлячись на всю свою будівництво пристрасність, в стихійнім розвою чувства підміти не розріжнюючої ані поля, ані віку, зробили небезпеку вражені; вони були занадто відособлені, і вибухали кождим разом в занадто обмеженім окрузі, щоби держава могла їм приписувати поважні значення. Гайдамаків вішали, саджали на колі, четвертували, а потім на постраждали осібні часті тіла по містах і місточках, де їх вбивали на кіля і виставляли на всенародне видовище. Про те, що ті часті прояві народного невдоволення явилися

санакою загального настрою народних мас, про те ніхто видимо навіть і не думав. А тимчасом справа якраз так і мала ся. Вистарчала найдрібніша причина, щоби в'досвінені бунтівничі вибухи Гайдамаччини розгоріли широким пожаром, котрий ярким поджежем освітив всю Україну, а потім, під видом Пугачівщини, і всю Росію...

Але тут, заповнившись кількома словами люку, віддаючу історію козацьких рухів XVII. століття від Коліївщини 1768. року, ми дамо слово самому Шевченкові, тим більше, що на його поему "Гайдамаки", відтворюючу той послідовний вибух козацького свободолюбия, покликалися до послідніх часів навіть історики твоєї епохи. "Оповідання його (Шевченка)" — говорить Д. Мордовцев, автор "Гайдамаччини" — "являє ся історичним документом. Воно являє ся таким при порівнанні його з опублікованими недавно офіційними документами і хроніками того часу. Притім також все те, що сказав Шевченко в своїй поемі про уманську різню, не прочитавши до сього пічного друкованого, рішучу потверджене документами, виданими після появи в світ його поеми і не проповідічить їм."

Правда, історична критика нашого часу піддала в сумнів декотрі подробиці нарисованої поетом картини. Вона віднесла ся скептично приміроях, до трагічного убийства своїх дітей Гонтою, — епізоду, котрий не має потвердження в документах. Але мимо сего "Гайдамаки" Шевченка остаються ся таки незабутним пам'ятником зображеній ним епохи, її життя-бути, її настроїв і поривів.

Часть барських конфедератів, що зійшли ся в ім'я визволення Польщі від російського панування,

вломила ся в корінну Жид, глумячи ся над ним і жадаючи від нього грошей. Жид, котрий, додати треба, стояв після "прав" того часу, хоч і низче шляхти, але, правильні і фактично, о голову висше від "голоті", на котру замінила ся в ті часи майже вся козацька свободна верствза, не дас конфедератам власних грошей, але, щоби спастися власну скіру, шепче їм, що у Вільшані,

"У костелі, у титара...
Б дочка Оксана!
Ховай, Боже! як пам'ята!
Шо-то за хороше!
А церквиця! хоч не його,
Так що? — аби гроші"...

У титара конфедерати ("бодай не дивитись, бодай не казати!", занійті жілівським вином, попали в лютъ: щілим рядом мук (побоянні, горячою смолою, вуглем) воїни пробували довідати ся, де гроші. Старець не відергав мук, і помер, і сутєю свою случайна подія послужила для роздратованого народа за сигнал для загальної кровавої різни.

Мало не ціле столітє віддає Шевченка від твоєї різни, але, описуючи її, поет не може не стати по стороні повеневленого і тепер масою повстанця козацтва. Його слова писані пристрастю і гнівом, і весь він по стороні спровокованої кровавої розправи. Ось, приміром, як він передає слова священика, благословячого Гайдамаків на страшний подвиг:

"Пожар не гасне, люде змуть,
Кохають в тормах, голі, босі...
Дти впершеці ростуть,
Козацькі діти; а зіннати!...
Землі козацької краса,
У Лиха влив, як перві мати,
І непокрятая кося.
Стідом січеть ся; карі очі
В незвіті гаснуть; роскошать
Козак сестру свою не хоче,
Сак не соромять ся конять

В ярмі у Ляха... Горе, горе!
Молітесь діти, страшний суд
Ляха в Україну весуть—
І зарідють чорні гори!..."

Ви бачите, що вся симпатія (співчуття) Шевченка є по стороні того страшного заклику до боротьби, в котрій взяло тепер участь все населене. В селах України осталися ся—

Діти та собаки:—
Жінки навіть з рогатами
Шішли в гайдамаки.

Повстав народ, і Шевченко, яко дійсний його син з великим зацікавленням і співчуттям, слідить за всіми подробицями боротьби, в котрій вже нема пощади ні мушчин, ні жінщин, ні слабому, ні малому.

Стогнуть, плачуть; одни просить
Другий прокликав:
Той молити ся, сповідає
Гріхи перед братом,
Уже вбітим. Не милують,
Карають завзяті.
Як смерть люта, не вважають
На літа, на вроду:
Шляхточки ї жіздівочки
Тече кров у воду.
Ні казка, ай старий,
Ні мала дитина
Не осталася,—не вблагали
Лихої години...

Задержуючи ся на постатах двох головних д'ячів в Коліївщині —на Максимі Залізняку і Гонті. Шевченко весь той страшний пожар, що обняв огнем Україну, образово рисує як наслідок того, що Гонта з Залізняком "львівські закурили,—страшно, страшно, закурили. І в пеклі не вміють оттак курити."

Залізняк був душою і проводником повстання. Вступивши до монастиря і готовуючи ся приняти вже монашій чин, він всею своєю пристрасною душою відклинув ся на кістаючий довкола нього рух і сейчас сам став на чолі повстання. Гонта, не менче від Залізняка попу-

лярний ватажок Коліївщини, був чоловіком другої натури. Визначний своїм образованем, він займав видне становище навіть серед польської шляхти, але в критичну мініту зрадив Й і всею вагою своєї великанської сили волі віддав ся народному рухові. На основу слів сучасників повстання Шевченко передає глибоко драматичну картину, як Гонта вбиває своїх синів, котрих маті обернула в католиків і учила у василіянській школі в Умані. І коли ся сцена не пішла півтордження в історичних дослідах, то поетичні й прикмети впопії оправдують Й. "Мої діти католики!"—говорить Гонта, звертаючи ся в Умані до гайдамаків після того, як захоплений з його синами ксьондз зі злою підчеркнув католицтво своїх вихованців:

"Мої діти католики...
Шоб не було зради.
Шоб не було поговору,
Панове громада...
Я присягаю, браз свячений
Різять католика..."

Схильованій чекаючим його страшним длом, Гонта не договорює своєї промови до зібраної громади. Він звертає ся до дітей зі словами, в котрих чути напруженну боротьбу межі любовю до них і почуття обовязку.

"Поцілуйте мене, діти,
Бо не я вбиваю,
А присагаю..."
Махнув покем—
І дітей не має!"

Прийшши сю кроваву жертву справі народної боротьби, Гонта, у купі зі Залізняком, "лішили здовж базару і обидва закричали: "кари Ляхам, кари!"

І карали: страшно—страшно
Умань запалала.

Доперша пізно в ночі, коли опійні успіхом свого жорстокого діла, в котрім за добу погибло до 20 ти-

сяч людей, Гайдамаки стали пірвати, міг Гонта свободно віддати ся батьківському чувству. Розшукавши дітей межи купами убитих, він крадьком виніс їх за місто і похоронив. "Сини мої, сини мої!" — тірко плакав Гонта:

Нашу Україну
Подивіт' ся: ви за неї
Ли за неї глиу.

Смілою кистю начеркнена та на диво ярка та сильна картина народного повстання, причім поет, як запевняє знаток твої епохи професор Антонович, прекрасно зрозумів відношене трох груп населення, що в ті часи виступають на історичній арені, селянства, шляхти і Жидів. Шляхта представлена в поемі якою всемогучою верствою, которая навіть не потрафить зрозуміти обмеження своєї влади, своєвільна, некільчуваюча ніякого поважання до особи. Жиди кланяють ся шляхті, але погорджують нею з повною певністю, що вони розумійші. Селянський тип найкраще з усіх вирисаний автором, якою різною, по котрого стороні буда подоптана правда.

Вони зрозуміле та законне тесните почуванні глибу, котре заставить поета віддати всій свої симпатії, всю свою горячу любов повставшому проти рабського гнету народови. Але те глибоке переняте народним настроем не закриває йому очі на страх, котрий у всякім случаю мусіла викликати в обсерваторі братовбійча війна. "От таке то" — говорить він — "було лихо по всій Україні! — тірше пекла! А за віщо?

За що люде гинуть?
Того-ж батька, так-ж діті,
Жити-б та братати ся,
Ні, не змім, не хотім,
Треба розсідати ся!
Треба крові, братя крові,
Бо задро, що в браті
С в коморі і на дворі
І весело в хаті!

Але ось скінчився той послідний вибух українського народа і степі, так, як і по давніших визвольних війнах козацтва, засиніли множеством нових високих могил.

Та що з того, що високі? — з жалем питас поет, коли слава козацька, пам'ять погиблих героя, поступенно забувається в народі. Ніхто не плаче тепер над тими курганами, в котрих спочили кости погиблих борців, і лише вітер тихоночко повіє над ними, та роса ранним ранком обліє їх дрібними сльозами.

Посліди Гайдамаки
В Україні жито.
Та не вони його жали,—
Що муски робти?
Нема правди, не зиросла,
Криїда повисла...
Розійшлися гайдамаки,
Куди ікий занас...
А тимчасом стародавню
Січ разруйнували:
Хто на Кубань, хто за Дунай;
Тілько і остались,
Що пороги серед стежу,
Ревут, занизують:
"Поховані дітей наших,
І нас розривають."
Ревут собі й реагтимуть—
Іх люде минули:
А Україна на вікі,
На вікі заснула.

"Все замоклю" — говорить поет далі і сміренно додає при тім: "нехай мовчить" — така Божа воля."

В характері Шевченка було однак занадто богато житевої сили та енергії, щоби він міг дійсно погодити ся з тою мертвовою, безнадійною мочанкою рідної України. Ні, вся давніша поетична діяльність Шевченка противорічить тому покірному окликови, що вирвався під впливом случайного настрою і навіть не годиться з духом всієї поеми, котру він закінчує: "Нехай не мовчить Україна! Нехай протяжні музи й в ім'я свободи заговорять язиком пристрасти і гніву

навіть ті многочисленні високі могили, в котрих похована козацька воля!" І поет богато разів опісля вертає ся думкою до "инчінених благородним трупом" могил; він отирає їх і показує, як спить, немовби уповита воля "в купі з козаками".

В одній з последніх своїх поезій поет розказує сон.—Снить ся Йому, що він, ще малий, хлопчина, пасе ягнята коло високої могили; але ось могила отирається і з нвої виходить старий козак і підводить його до його краю. Диви—каже Йому старець—тут всі козаки.

"На всій Україні високі могили;
Давні си, дитини, усі ті могили—усі
отаки,
Усі ми однако на волі жили;
Усі ми однаково за волю лягли;
Усі ми і встали; та Бог його знає,
Кої тут буде."

Небоявся, щоби не замовкла Україна, щоби не полягла її слава, окуплена ціною крові й дітей, заставляють Шевченка не лише самого вертати ся до тій болючої теми, але й просити о се других. В тім напрямі цікавий його заклик до сучасного Йому українського писемника Квітки-Основ'яненка, котрого він зворушуючими словами упрощує частіше доторкати ся різних мотивів. "Тебе люди покажуть"—напис Шевченко Квітіб: "ти добрий голос масші", так

Співай-же їм, мій голубе,
Про Січ, про могили,
Коли яку насипали,
Бого положили;
Про старину, про те диво,
Що було минуло...
Утік, батьку, тоб вехоти
На весь світ потули,
Що ділалось в Україні,
За що погибли,
За що слава козацька
На всім світі стала!

У відомім "Дружнім Посланію до мертвих і живих і ненароджених

земляків, в Україні і не в Україні сущих", Шевченко знов вертає ся до тієї самої думки. "У нас"—каже він—"воля виросла, Дніпром і кровю умивалась, спала вона на козацьких трупах"—

Поділіть ся лише добре,
Прочитайте знову
Тую главу, та читайте
Од слова до слова:
Не меншамо ані титан,
Ніж ті коми;
Все розберіть, та її спітайте
Тоді собі: що ми?
Чи сини? яких батьків?

Ви бачите, що в тім посланію, написанім поетом в 1845. році, то значить, після другої подорожі до рідного краю, коли його світогляд значно розширився і думка його сильно працювала над основними питаннями сучасної Йому дійсності, Шевченко так пристрасно дорожить минувшою словою з дуже виразних причин. Спомини про геройчні моменти колишнього життя України захоплюють його тепер ще тим, що на них може віддихнути наболіле серце, як він мріяв кілька літ тому назад. Ні, тверде знане історичного житя краю взагалі, а геройчних й моментів спеціально, конче потрібне на те, щоби означити своє відношення до сучасної дійсності; його знане конче потрібне на те,

Щоб весняним сміхом
Всі дерева, щоб розкрились
Високі могили
Перед нашими очима.
Щоб ви розпитали
Мучеників: кого, коли
І за що розпинали?...

Се знане поетови видало ся тим більше потрібним, що тепер, після вікової боротьби і мучеництва,

Доброзасій Україна
До самого краю:
Гірше кати свої діти
І розшивають...

Після глибокого переконання Шевченка, дальше від тих крайно-

стий, до котрих в ті часи дійшло кріпацтво. Йти було неможливо. Влаштілі кріпаків мусить безпроваючи і то по добрій волі пірати ненависне народові ярмо, тому що інакше народ самий, як се вже було віраз в історії України, возьме за піж, щоби власними сильами вернути собі відобраний людські права. Не жартуйте з історією, которую гарно розуміє український народ, говорив поет, звертаючи ся до панів: знайте, що козацькі ідеали свободи і рівноправності ще живуть в народі,

Схамейт ся! будьте люди,
Бо лихо вам буде:
Розкуют ся незабаром
Заковані люди;
Настане суд, заговорять
І Дніпро, і гори,
І потече сто ріками
Кров у сине море
Літей вашіх, і не буде
Кому помагати,—
Одчураєт ся брат брата
І дитиня мати,
І дим хмаро застушить
Сонце перед вами,
І на-ніки проклеєтесь
Своїми синами!

Ніхто до Шевченка не говорив таким пламеним язиком; ніхто до його не проникнув так глибоко в саму святую-святыні української душі. "Шевченко зі своїми творами явився сучасникам—як передає свої особисті враження Куліш — якимось обявленем з гори... Блеск духа Шевченкових творів був чимсь надприродним... Се був вже не кобзар, а національний пророк."

В свідомості самого поета доконала ся така сама перецінка значення його поезії. На початку своєї поетичної кар'єри поет уважав себе задоволеним, коли одна слізка пролила ся над його стихами з дівочих карих очій. При кінці своєї діяльності він підчеркнув велике суспільне значення своєї музи. Зараз в першій поемі написаній пі-

сля визволення зі салдатчини ("Неофіти"), поет висловлює певне переконання, що його пісня перевізне ріку забуття

І отнем-сьлоюю
Упаде колись на землю,
І причтом стане
Розширателем народним
Грядущим тиранам.

Противорічності, які помічує Шевченко в сучасному собі суспільному устрою, стають постійною темою його поезії. Богачі, купуючі молоду силу козака і розлучуючі його від улюбленої дівчини, которую, в час його неприсутності проти його волі, родичі видавуть заміж за другого ("Хустина"); бідний слуга, над котрим знущає ся Жил-коришмар, котрий дас йому тисячу приказів і з насмішкою приказує йому скоро виконати їх ("Гайдамаки"); запропанена салдатом українська дівчина ("Катерина"), котрої зворушенча доля виризає з уст поета найвищу науку до землячок:

Котайт ся, чорнобривці,
Та не з москаллями,
Бо москалі—чужі люди,
Робить лихо з вами...

Дас поет кілька ілюстрацій, характеризуючих нещасну долю незаконно рожденних дітей, а передовсім матерій-покріток, котрих ніхто не ратує від ганьби.

Богато літ минуло з того часу, як поганьблена дідичом дівчина ("Відьма") своїм святим житем, відданім страждаючим, окупила мимовільний гріх; богато сама вона перемутила ся і перестраждала ізза свого нещасного унесення, але...

Люде горді, неправедні,
Своїм судом судять.

Подвиги її милосердя, прояви її самопожертвовання — у всіх перед очима, її любили і знали,

А все таки покритисю
І відъмою авалі.

Тому самому питаню непасної долі матері-дівчини посвящена поема "Наймичка", і богато других поезій, котрі увіччані зворушуючим образом невінчаної Матері великого Христа ("Марія").

З усіх суспільних противорічій передовсім однак сумус поета кріпацьке право, котрого страховища стоять йому вічно перед очима. До кріпацтва він вічно звертає ся і без упину наклейковує його, тому що:

Де немає славої ходи,
Не буде там добра школи.

"Якби—каже він—роздказати про якого-небудь одного магната історію—правду, то перелякати саме скло можна! А Данта старого подупанком нашим можна здивувати."

"На праведний Твоїй землі" — кличе Шевченко до Бога, згадавши кілька епізодів, характеризуючих кріпацтво:

Ми в раю некле розвесли,
А в Тебе другого благася!

Сила, з якою Шевченко бичував кріпацтво, доторкає ся всіх сторін безправного положення кріпаків, а скількість поезій, посвячених тій страшній болячці російського державного організму ставить українського поета в ряді найбільше енергічних і передових діячів дoreформового періоду, котрих спільними зусиллями приготовано памятний для Росії день 19. лютого 1861. р.

Порівнюючи безустанні розкривання кріпацтва, які вийшли від українського поета, з тим, що в ті роки—від 1845. до 1855. року—видав Некрасов, відомий історик селянського питання В. І. Семевський каже, що Шевченкові треба віддати першеньство і "щодо скількості і щодо якості творів, доторкаючих селянське питання."

Очевидна річ, що частинне порівнання межи Шевченком та Некрасовим не може зменшити значення великоруського поета навіть в його боротьбі проти кріпацтва. Не треба забувати, що у Великоросії кріпацьке право мало минувши майже двох віків і добуло собі тверді основи сильно забезпеченого порядку, тоді як правобережна Україна ще переховувала живу пам'ять про свою волю. Українська поезія і перед Шевченком не мирила ся з кріпацьким правом, яко з новою та чужою красви інституцією, і горячо протестувала проти нього. Таким способом Шевченко лише повів далі традиції української літератури. Великоруські поети і писателі робили в тім напрямі перші самостійні кроки. Кромі сего великоруські письменники, люди дідичівського походження приходили до тій боротьби з рабством, котре вони бачили, але не переживали, дорогою "Ганibalової присяги", тоді як український поет сам був жертвою кріпацького режиму. Шевченко, котрий лише вчора сам був рабом, занадто глибоко й болючо відчув на собі все страховище кріпацького гнету, щоби він міг мовчати про нього. До того ще, будучи сином пригнобленого народу, він розумів свободу ширше як просте визволене селян зпід влади дідичів. Разом з кайданами кріпацтва він ненавідів і всі другі кайдани суспільного та політичного походження. В своїх політичних поемах, як "Сон", "Іван Гус", "Кавказ", поет так виразно заступає ся за свої суспільно-політичні переконання, що тут його демократичні ідеали не потребують ніяких пояснень. Щінко укріплений коріннями своїми до рільної почви народного настрою, духа і світогляду, Шевченко верхами своєї думки дотикає ся до тих ідеологічних височин, котрих в ті часи

досягнула суспільно-політична творчість найкрасіших, найкультурніших людей Росії.

Не даром-же український народ характеризує свого улюблена поета простими словами: "Се той, що про волю пише."

VI.

(Поетичне зображення загально-людських настроїв.—Простота і сила поезії Шевченка.—Декоративні принеми.—Смуток і гнів, як основні мотиви музики Шевченка.—Ліричні вставки.—Любов до рідного краю.—Зілляте змісту з формою.)

В тій самій поемі, в котрій можу чою філею пінить ся і кипить схвилюване невиносимим гнетом чувство українського народу, Шевченко рисує і мирні картини сільського життя. В трагедію народної пісні вигравлений роман двох любячих ся сердець.

Ярема і Оксана люблять ся взаємно. Але Ярема—простий сирота, котрий лише недавно почув за плечима своїми дужі крила гайдамацького героя, а Оксана—сільська аристократка—титарівна. Ся віддасть, віддається "жидівського попіхача" від титарівни, видасть ся Яремі непроходимою пропасти і дає йому повід не зовсім довіряти чувствам своєї возлюбленої, котра, забаривши ся коло слабовитого батька, спізняє ся на стрічу. В нетерпеливім очікуванню Оксани, ходить отірчений Ярема по долині, не звертаючи уваги аж на роскіш південного вечера, аж на співи соловія.

На що мені врода,
Коли нема долі, нема талану?
Лта молодій марно прощається.
Один я ав світі, без роду, без долі
Стебеліна-близня на чужому поді;
Стебеліну-близню вітри разометь,
Так і мене люди не знають, де діти.
За що ж однуралася?—Що я спорта.
Одно була серце, одно на всім світі,
Одна душа ширя, та, бачу, що ї та,
Що ї та однуралася"...

Але як Ярема, представляючи себе на все покинутим і одиноким, віддає ся сумним духам,

Шість!.. коли глянє:
По-під газом, мов ласочка,
Крадеть ся Оксана,
Забув... Побіг... Обнадії ся...
"Серце!"—так ї заміяла.
Довго, довго тільки—"Серце!"
Ta ї знову віжла...

Розмова закоханої парочки дуже нескладна, але в ній відчуває ся щирій, простий голос серця, вбраний в музику звучного вірша. До того що поет, немов би оберігаючи і героя і геройну свого романсу перед нескромним слухом постороннього глядача не дуже-то щедро розказує подробії стрічі, котра була для залиблених послідною перед довгою розлукою. Він волить, щоби залиблені розійшлися також саме, як зійшли ся—

Тиxesенько, тиxesенько,
Щоб ніхто не бачив—
Із лівочі дрібні сльози,
Із ширі козачі.

Але мимо всієї остережності скромності поета читач поневолі і відразу переїмає ся настрою його герой. Доконує ся якесь чарівне зіллянне душ—чудо, котре доконує поет перед нашими очима дуже простим способом.

Ось він впроваджує нас в розмову залиблених:

"Серце мое, доля моя!
"Соколе мій милій!
"Мія..."

Такими ласкавими іменами закликає Оксана Ярему; той відповідає їй, певно, не менше ласкавими, але їй не менше звичайними окликами. Справа буденна, всім нам відома. Зрештою, ми навіть і не знаємо докладно, що саме відповідає Оксані Ярема, так як поет нагло привас розмову залиблених і несподівано закінчує сцену такими словами:

...Аж верби нагинались
Слухати таку мову.
Отто мова!

Шепіт любови—це таємничий голос природи і; призвавши на поміч природу, поет двома словами не лише схарактеризував нам настрій своїх героїв, але й нас самих заразив тим настроєм.

“Верби нагинались!” Природа піддала ся впливові чаруючої сили глибокого чувства, про котре далеко від людей шепчути чисті любачі сердиць.

З тою сердечною простотою, котра зовсім поневолює читача настроїв поета і його герой, зображає Шевченко і всі другі елементарні почування, як так можна висловити ся, загально-людської душі.

Ярема йшов в Гайдамаки, а в той час конфедерати убили титара і забрали зі собою Оксану, зведені її красою і молодістю. Наші герой розлучені, і ось як висловлює кожний з них свое горе.

Оксана, вирана з рук Ляхів, котрі, очевидно, вспіли наглумити ся над нею, пробуджує ся, після кількох днів безпритомного стану, в домі старої жінки, в котрім її на час примістили. Оксана розказує бабуні про себе і про свої нещастя:

Я сирота з Вільшани,
Сирота, бабусю.
Батька Лазза замучили,
А мене... бою ся,
Бою ся отгадати, моя сиза...
Узали з собою,
Не розпитай, бабусенько,
Що було зі мною...

Кілько горя, боязливого, жіночого горя, кілько приниженої стидливості чує ся вих ся в тих кількох поетичних стрічках,—в тих ласкавих іменах ((бабусенька, моя сиза), з якими Оксана звертає ся до зовсім незнакомої бабуї,—в тій просьбі не розпитувати про її сором!..

Зовсім другим способом виявляється горе в душі Яреми, коли він довідав ся про уведене Оксани. Чувство пімти за подоптану свободу, котре заставило його розлучити ся

з Оксаною і кинуло його в ряди Гайдамаків, тепер вибуває в іншому ярким полумінem безумного адичіння. Він мокчить про своє особисте горе, скриває його від посторонніх людей і робить люті муки над ворогами.

Улиці і базарі покривають ся трупами; змучені Гайдамаки думають про відпочинок, але Ярема невтомлений в своїй люті:

“Мало клятим кара!
Ше раз треба перемучить,
Шоб не повставали
Некрещені, клаці душі!”

І доперша на пряме питання, поставлене атаманом, Ярема двома словами передає так болючо закінчившуся історію своєї любові. Але тут таки він додає, звертаючись до атамана:

“....Батьку! Брате!
Чом я не сторукий?
Дайте вожа, дайте сизу,
Мухи Ляхам, мухи!
Мухи страшної, щоб пекло
Трасло ся та міло.”

Просте, “немудре” слово, яким Шевченко покористує ся для віддання простих “немудрих” людських настроїв, чувств та пристрастій, без сумніву стойть в тісній звязі з тими простими, “немудрими”, декоративними прикрасами, котрі поет присвоює собі від небогатої в яркі ефекти, мягкої української природи.

Сине море, широкий Дніпро, степи, могили, калина, тополя, явір, верба, барвінок—отсє майже вся артистична обстанова, в котрій живуть і ведуть свою діяльність герой Шевченка. І треба було любити чоловіка так, як любив його Шевченко, треба було розуміти природу так, як він її розумів, щоби з такими зовнішніми даними потрафити заволодіти серцем читача до повного віддання його своєму настрою.

Властиво Шевченко нігде не дас самостійних картин природи, не рисує красивів. Природа для нього не красавиця, а природне оточене, в котрим живе і з котрим зливає ся чоловік. Він, як кобзар, як "Перебендя", не лише відчуває природу, але й розуміє її. Будучи з природою сам-на-сам, він входить з нею в інтимну розмову і чутливе вухо поета ловить і розуміє всі її голоси, тому що природа говорить з ним тюю самою мовою безпосереднього чувства, тими самими "божими словами", якими і сам поет висловлює в піснях свої настрої. Поет покористовує зовнішню обстановку передовсім на те лише, щоби при її допомозі ясніше представити душевний стан чоловіка, свій власний або своїх герой. Широкий Дніпро реве і стогне, коли на кругому березі його довершує ся послідна дія сердечної драми ("Причини"), але при інакшій настрою поета він легко прибирає і другий вид. Подивімся приміром, як він

Ненаже в молоді дитині,
Красується, любеться
На всю Україну.

Червона калина, тополя, явір і другі відиграють таку саму помічну роль в творах поета; коли ж він дескали й дас єсіні, немов би то зовсім самостійні образки природи, то її послідні за кожним разом можна вловіні виразно і точно віднести не лише до певного душевного стану поета, але часто навіть до відомого слухача, що викликав в нього той стан.

Трагічна судьба поета, і печальна історія горячо ним полюблених рідного краю не могли очівідно відіпити в нього радісних мотивів. Грай та сум—отсє ті головні настрої музи Шевченка, котрі червону пінтою тягнуться через всі його твори. Але цей смуток, як справедливо заявляє Добролюбов,—

"спокійний смуток, не похожий ані на безплодну туту наших романтических героїв, ані на гірку роспушку, яку часто заливає ся роспуштою."

Навіть в роки тяжкої неволі, в довгі роки примусової самоти, на віт на самому склоні свою нездатного жити поет вміє побіджати туту, протистоячи її своєю непобідимою віру в надходячу побіду свободи і правди. Яким глибоким смутком навіяні приміром поезія, написана поетом в 1860 році:

І день іде, і ніч іде...
І, голову схилившись в руки,
Дивуєш ся: чому не їде
Апостол правди і науки??

І разом з тим ви почувасте, що той особистий смуток тає та розпліває ся в покриваючій його вірі.

Причні твори поета майже всі переняті "спокійним", як каже Добролюбов, смутком поета. Але не вдоволяючи ся тим, Шевченко, щоби дати волю накипівшому чувству, робить ряд відступлень в усіх своїх великих творах, котрі представляють собою щось посередині межі поемою та типічною українською думою. Сі відступлення дуже характеристичні для українського поета і являють ся завсідьми дорогоцінними перлами цікого чувства, вставленими в золоту оправу основної теми.

Розказуючи про старого сліпого кобзаря, котрий співає свої гарні пісні у степу, на могилі, далеко від людей, Шевченко перериває оповідання, щоби в своїм імені висказати співакові свою повну похвалу.

Описуючи зворушену долю дівчини, котра не може звести і мучити ся не знаючи, де її милій, поет виступає зі запитом: чи заслужила вона собі нещасна на таку жорстоку кару?

Чи виник голубка, що голуба любить?
Чи виник той голуб, що сокіл убив?

Нешасна історія покритки-Катерини знов викликує в нього розважане:

Оттаке-то в сім світ
Робить людям люде!
Того відкуть, того ріжуть,
Той сам себе губить...
А за вітшо? Святі анає!
Світ, бачить ся, широкий,
Ta нема де прихиститися
В світі одиноким...

Говорячи про гірку долю Яреми в жидівській корінні поет спішить знов вставити своє узагальнююче слово:

Лихо, люде, всюди лихо,
Нігде пригороштує ся:
Куди, каже, хлопати доли,
Туди їх треба гнути ся,—
Гнути ся мовчкі, усміхати ся,
Шоб люде не зляли,
Що на серці заховано...

Таких ліричних вставок в творах поета богато і всі вони мають спільну одну загальну черту і в них виразно розкривається причина сумного настрою, що опанувала поетом—глибока і діяльна любов до рідного краю і пристрасне бажання помочи йому вилічити його тяжкі рани. Поет пише “кровю серця свого”. “Згадаю що, чи що побачу”, розказує він сам про тайни своєї творчості, —

То так утну, що лж зашлачу,
І ніби сам перелечу
Хоч на годину на Україну;
На неї гляну, подивлюсь,
І моя добра кому зроблю,—
Так любо серце одпочине.

Се виймкове жите його серця, ся діяльна любов до рідного краю таким животворячим жерелом беть ся з усіх творів Шевченка, що нам тяжко когонебудь з поетів поставити в тім згляді рядом попри нього. Вистарчить сказати, що його одинока молитва, в котрій він просить за себе особисто, то молитва за те, щоби не застигло його серце! Дай мені, Боже, долю—молітвя ся він:—коли жаль доброї, то дай злу, найгіршу, але лише

Не дай спати ходячому,
Серцем захищати
І глибокою колодою
По світу залитись...
Страшно власті у хайдані,
Умирають в неволі;
А що гірше—спати, спати,
І спати на волі.

Характеризуючи твори Шевченка, ми старалися, як можніше, відповісти інакше, то се зовсім не відповіло-б ціли, хоч і тепер ще нам певно далеко від того, щоби наш очерк міг дати яко-таке вдоволяюче поняття про твори великого українського поета.

Характеризувати твори письменника, розбирати їх—це значить відрізяти їх зміст від форми. А в тім власне і міститься оригінальність поетичного талану Шевченка, в тім і щасте для читача і нещасте для критика, що зміст його стихів і їх форма зливаються в таку ціпку масу, що їх розірвати неможливо.

Після Шевченка—се живе жите його серця.

Вийміть з грудей серце, щоби пінати його бите, а воно перестане жити, перестане бити ся. Лишає ся одне: самому приложити руку до грудей поета, лишає ся самому читачеві взяти в руки “Кобзаря” і тоді лише він буде міг ясно почути, яке там горяче, яке благородне серце беть ся любовю до України.

Збираючи разом все доси сказане, ми можемо тепер відтворити собі образ славного кобзаря України кількома почерками.

Родина Шевченка пробувала зробити з нього рільника—“гречко-сія” та пастуха, ділч Енгельгард зі своєю челядю призначив йому карієру кухаря, а потім і “козачка”-льокая; полтавським “мочимордам”, а пізніше і новочеркаським, не далеко було від того, щоби з нього зробити ледашого пияка; з нього через десять літ старалися викрої-

ти сердечного служку; наконець, все страшне окружено, серед котрого він прожив від дитинства до могили, так немов би навмисно й було приготоване на те, щоби аломити і принизити Його. Але Шевченко нідважно переніс всі ті тяжкі проби: все своє жите, навіть з кайданами раба на ногах, він був і до послідньої хвилі остав ся живим, самостійним, свободним чоловіком, котрий у всіх своїх муках заховав найкращішу, найдіяльнішішую любов до рідної України. "Я так її люблю"—писав він—"мою Україну убогу, що за неї душу погублю!"

Ї, Україні, він приніс в жертву все своє жите, Ї віддав він усій свої замисли і й таки віддав своїх "діток нерозумних", свою, простотою подиву гідну, правдиву поезію.

Обмежуючи до краю свої особисті потреби і вимоги, він широко розкрив серце своє і душу свою інтересам і потребам свого рідного краю. І дивно! Як би обмежені не були потреби Його особистого життя, вони мимо того все були незаспокоєні та нераз навіть здавлені, він нераз не мав піякої можності проявити їх, показати на верх; тут невдачі та нещастя безпощадно і систематично переслідували Його. І в той самий час в полеті своєї суспільної праці, в полеті орлини, йому все вело ся. До нього думка про українську літературу видавала ся навіть найкращими людьми Росії смішною забаганкою, і то все. І ось, не оглядаючись на се, Шевченко заговорив рідною мовою і силою свого великого таланту заставив прислушати ся своїм словам і втішати ся музикою твої мови навіть тих, що самі не вміли нею вололіти. І яка се мова?! А ще більше подиву тідним було те, що разом з мовою він заставив нас полюбити і народ, про котрий до Шевченка піх-

то ще не вмів говорити так просто, так широ, так сильно. І як на великоруських людів Шевченко свою поезією впливав з потрясаючою силою, так в рідному краю він робив чудеса: там він знов перегороди, відділюючі чоловіка образованого, культурного, від маси населення і сотворив ціль, однаково дорогу, однаково доступну для всеї України, як би високо не підносив ся нін у сферу загально людських ідеалів.

Він зрозумілий кожному, тому що він викладає не свою думку, котра може бути дуже далека від голосу чувства і часто нераз потребує для висловлення вишукано-штучної форми. Мова Шевченка—це безпосередній відгук сильно блючого ся серця, і як стогні, як зітхане, вона правдива і загально зрозуміла. Шевченко не роздумував теоретично про братовбічу незгоду, котра записала в історії Славянства тільки кровавих сторінок; він пережив і перечув Ї, і тому заговорив він про неї не абстрактними словами вченого, а повним болю стогном вириває ся з Його грудей Його житва, щоби "житом і пшеницею, як золотом покрита, нерозмежовано стала від моря до моря славянська земля."

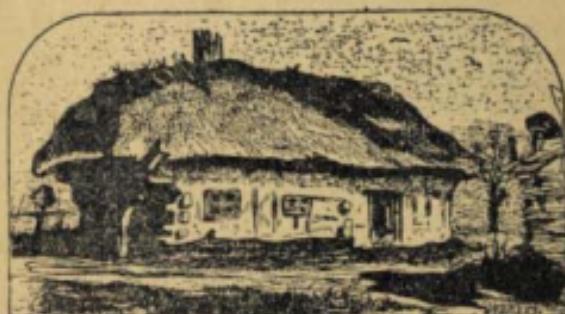
Слава Шевченка, яко поета, така велика, що в ярких Ї лучах зовсім потонув і розплів ся Шевченко-артист. А тимчасом сучасники Шевченка говорять нам про Його "замітний талант" в тій області творчості; вони засвідчують про те, що як би судьба не була робила йому тяжких пакостей, то він міг би був сотворити щось так великого, що славу Шевченко-артиста передало би потомству на віки вічні. І навіть недавно Кузькин, котрий перестудіював Шевченка, яко арти-

ста*), писав про нього, що "Шевченкови по справедливості можна приписати славу ледь чи не першого російського офертиста в сучаснім значенні того слова." Сам Шевченко був дуже скромної думки про свій талан. "Маляремтворцем—писав він—я бути не можу; про те щастє навіть думати було би нерозумно". Не станемо розбирати ю двояку оцінку артистичного талану Шевченка, що до нас дійшла. Для нас важче в данім случаю вже те одно, що працюючи і кистю, і пижиком гравера, подібно як і працюючи пером письменника, Шевченко все думав лише про служене дорогому рідному краєви; він мріяв про те, щоби

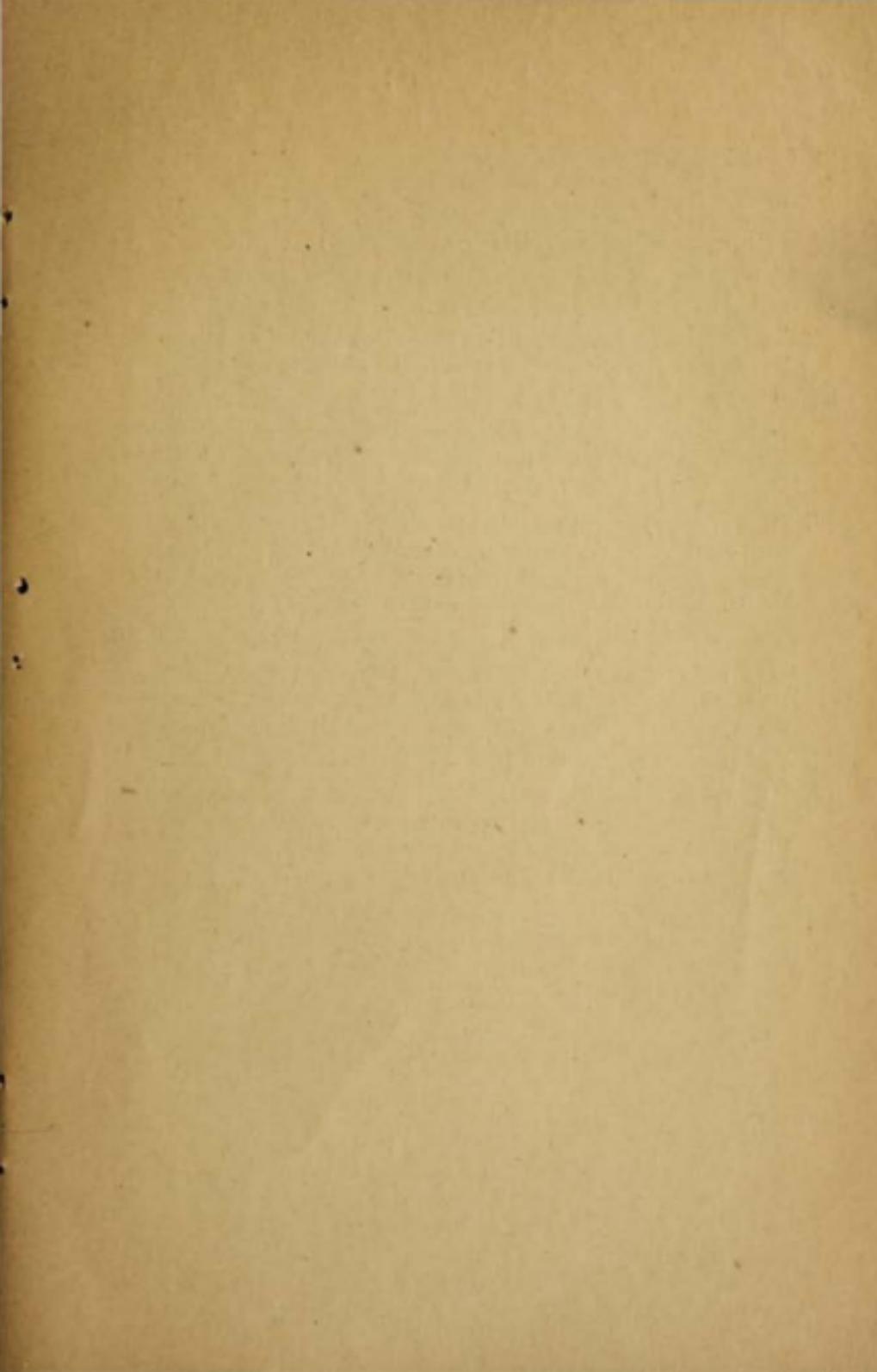
"розширити при помочі гравюри славу славних артистів, розширити смак і любов до доброго і прекрасного. І артистичний талан Шевченка не лише не шкодив його поетичному генієви, але противно, розвивав і зміцнював цього посліднього, а самого поета не один раз спасав від гіркої неволі тяжких страждань. В той самий час, як та "бісова музаз", що прославила Шевченка, довела його до солдатчини і потім часто грозила йому всякими дрігими клопотами та неприємностями, в той самий час артистичний талан спас його від кріпацької неволі і він також і пізніше "візволяв" його з неминучої біди—і в безплодних кашпійських степах і в столиці, по укінченню солдатської служби.

Вічна пам'ять Шевченкови-поетови і добра, добра слава Шевченкови-артистови!

*) Більшу частину рисунків Шевченка перевезено в музею Тарновського в місті Чернігові.

Хата, де родився Тарас Шевченко

ЗМІСТ:

Вступ	3
I.—(Діточі літа Т. Шевченка.—Вілив природи, оточенії і родини.—Служба "Козачком".—Наука малювання.—Переїзд до Петрограду.—Стріча з артистом Сошенком.—Нові знакомства.—Пробуджене поетичного талану.—Свобода.)	4
II.—(Ріжносторонній діяльність Шевченка після визволення.—Туга за Україною.—Подорож до рідного краю.—Перші враження.—"Мочиморди", кріпаки та київська молодіж.—Безуспішне женихане.—Кирило-Методійське Братство.—Арешт.)	7
III.—(Примусова солдатчина.—В Оренбурзі.—В Орську.—Експедиція до Аральського моря.—"Мученик за віру".—Новопетровська кріпость.—Заняті різьбою.—"Весела подія." — Визволене.)	11
IV.—("Непорозуміння" та задержання в Нижньому Новгороді.—Приготування до життя в столиці.—Приїзд до Петрограду.—Суспільні відносини та особисті справи.—Подорож на Україну.—Нове "непорозуміння".—Спроби устроити особисте життя.—Процвітна діяльність.—Хороба й смерть.—Похорон.)	16
V.—(Загальний зміст творів Шевченка.—Герой козацтва XVI та XVII. століття.—Гайдамаки.—Подвиги Гайдамаччини.—Практична потреба історичного знання.—Суспільні противорічності.—Шевченко і Некрасов.)	21
VI.—(Поетичнеображення загально-людських настроїв.—Простота і сила поезій Шевченка.—Декоративні прикраси.—Смуток і гнів, які основні мотиви музики Шевченка.—Причини вставок.—Любов до рідного краю.—Зізляння змісту з формою.)	29

Виходить три рази
на тиждень

У Вівторок, Четвер
і Суботу

НАРОДНА ВОЛЯ

"NARODNA WOLA - THE PEOPLE'S WILL"

є одною з найбільших українських часописій
в новім і старім краю

Коштує на рік
тільки три долари

524 Olive Street,
Scranton, Penn'a.

НАРОДНА ВОЛЯ

продажає слідуючі книжочки:

1. Проф. Мих. Грушевського ПРО СТАРІ ЧАСИ НА УКРАЇНІ. Коротка історія України з 38 образками і мапою України	40 цт.
2. Володимира Винниченка БІЛЯ МАШИНІЙ, оповідане 10 цт.	
3. ЗАБОРОНА УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА В РОСІї. Реферат петербурзької академії наук в справі занесення заборонні українського слова	25 цт.
4. Михайла Янкова ЖОВНІРСЬКІ ОПОВІДАНЯ	20 цт.
5. Максима Горкою РУССКІЙ ЦАРЬ	5 цт.
6. ВІБІР З ТВОРІВ ОСИПА ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА	10 цт.
7. Івана Франка ПЕТРІI I ДОВБУЩУКИ, в м'якій опр. 80 цт.
В твердій опралі	\$1.10
8. В. Лункевич СУСПІЛЬНЕ ЖИТЕ ЗВІРЯТ	15 ц.

Через Народну Волю можна замовити також і інші видавництва.

NARODNA WOLA

524 OLIVE STREET,

SCRANTON, PA.